

Μακεδονικά

Τόμ. 2

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1941-1952

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1953

Το Σιατιστινό ιδίωμα

Αγαπητός Γ. Τσοπανάκης

doi: [10.12681/makedonika.9251](https://doi.org/10.12681/makedonika.9251)

Copyright © 2016, Αγαπητός Γ. Τσοπανάκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσοπανάκης Α. Γ. (2017). Το Σιατιστινό ιδίωμα. *Μακεδονικά*, 2, 266–298. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9251>

ΤΟ ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΟ ΙΔΙΩΜΑ

§ 1. Εισαγωγή.

Σκοπὸς τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι νὰ περιγράψῃ τὰ σημαντικότερα στοιχεῖα τοῦ Σιατιστινοῦ ἰδιώματος, τόσο ἐκεῖνα ποὺ τὸ κάμνουν νὰ ξεχωρίζῃ ἀπὸ τὰ διπλανὰ του τῆς Δ. Μακεδονίας, ὅσο καὶ τ' ἄλλα ποὺ τὸ φέρουν σ' ἐπαφὴ μ' αὐτὰ καί, γενικότερα, μὲ τὴ βόρεια διαλεκτικὴ ζώνη. Ἡ γνωστὴ μελέτη τοῦ Μπουντιῶνα γιὰ τὸ ἰδιῶμα τοῦ Βελβεντοῦ¹ στὰ γενικὰ της σημεῖα καλύπτει καὶ τὰ κοινότερα χαρακτηριστικὰ τῶν Δυτικομακεδονικῶν ἰδιωμάτων (Κοζάνης, Σερβίων, Δεσκάτης, Σιάτιστας, Γρεβενῶν, Τσοτυλίου κλπ.). Ἡ προσπάθειά μας αὐτὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὀπωσδήποτε ἱκανοποιητικὴ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ διαφώτιση τῶν κυριότερων φωνητικῶν, τυπικῶν καὶ συντακτικῶν φαινομένων, ὄχι ὅμως καὶ στὸ λεξιλόγιο. Ἡ μελέτη τοῦ τελευταίου πρέπει νὰ θεωρηθῇ πολὺ ἐνδιαφέρουσα γιὰ πολλοὺς λόγους (πβλ. *παταγώννουμι*, *δαχνιάζω* <σαχνός, σαλός - *σάλτικος*, συσσεισμός> *θυεισμός* κ.ἄ.π.) καὶ εἶναι σκόπιμο νὰ καταπιαστῇ μ' αὐτὴν καίνενας ἀπὸ τοὺς Σιατιστινοὺς φιλόλογοις ἢ φοιτητῆς τῆς Φιλολογίας.²

Ἡ Σιάτιστα, ἀπομονωμένη καθὼς εἶναι, μέσα στὴν ἀπομονωμένη Δ. Μακεδονία, διέσσωσε μερικὰ φαινόμενα ποὺ φτάνουν ἕσαμε τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ καὶ παλαιότερα—κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη προσεγγίζει πρὸς τὸ

¹ Εὐθ. Μπουντιῶνα, Μελέτη, περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ. Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης τόμ. 1. Ἀθῆναι 1892.

² Ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου, ποὺ χρησιμοποίησά σ' αὐτὴ τὴ μελέτη, ἔγινε κατὰ τὴν παραμονή μου στὴ Σιάτιστα, τὴ δυσκολότερη περίοδο τῆς Κατοχῆς (1941 - 42), πολλὲς ὁμως συμπληρώσεις κι' ἐξοκριβώσεις ἔγιναν ἀργότερα στὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μου μὲ Σιατιστινοὺς. Γι' αὐτὸ οἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωση νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὴν κ. Ἀλ. Κανατσούλη καὶ τοὺς καθηγητῆς κ. Δ. Κανατσούλη, Κ. Δάνα, Δ. Σπύρου γιὰ τὴ βοήθειά τους στὸν ἔλεγχο τοῦ ὕλικου. Τίς πληροφορίες γιὰ τὰ Γρεβενὰ καὶ τὴν περιοχὴ τους τίς χρωστῶ στὸν κ. Μ. Παπαϊωάννου, φίλο καθηγητῆ, καὶ τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ. Ἐπίσης εὐχαριστῶ ὄλους ὅσοι μοῦ φάνηκαν χρήσιμοι ὀπωσδήποτε.

ἰδίωμα τοῦ χαμένου τώρα πιά Μελένικου ¹— καὶ γεωγραφικὰ βοηθοῦν τὴν ἐπέκτασή μας πρὸς τὰ ἠπειρωτικὰ ἰδιώματα. Αὐτὸ γιὰ τὴν Σιάτιστα ἀποτελεῖ μιὰ γέφυρα ποὺ διευκολύνει τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ Μακεδονία πρὸς τὴν Ἠπειρο, καὶ γιὰ τὴν ὑπῆρχε μιὰ ἔντονη ἐμποροαγωγιάτικη δραστηριότητα τῶν Σιατιστινῶν πρὸς τὰ Γιάννενα μέσ' ἀπὸ τὴς ὄρεινές διαβάσεις τοῦ Σμόλικα καὶ τῶν Ζαγοριῶν. Μερικὲς παραδόσεις στὶς ὁποῖες δὲν ξέρει κανεὶς ποιά πίστη νὰ δώσῃ μιλοῦν γιὰ ἐγκαταστάσεις Ἠπειρωτῶν στὴ Σιάτιστα κατὰ τοὺς ταραγμένους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. ²

Ἡ ἐμποροαγωγιάτικη δραστηριότητα τῶν Σιατιστινῶν εἶχε κατευθύνῃ καὶ πρὸς τὰ βόρεια· τὰ καραβάνια τοὺς ἔφταναν ἴσαμε τὴν Πόλη, τὰ Σκόπια, τὸ Βελιγράδι, τὴν Τεργέστη καὶ τὴ Μεσευρώπη. Σημαντικὲς παροικίαι Σιατιστινῶν ὑπῆρχαν καὶ στὴ Βιέννη καὶ στὴν Πέστη, πολλοὶ δὲ μορφωμένοι καὶ δραστήριοι ἄνθρωποι ἔπαιζαν κάποιον ρόλο στὴ διαφώτιση καὶ στὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους, μὲ τὸ μυαλό τους, μὲ τὸ αἷμα τους, μὲ τὸ χρῆμα τους.

§ 2. Ἱστορικά.

Τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ διαφωτίσουν τὴν πρώτη συνοίκηση τῆς κωμόπολης εἶναι πολὺ φτωχά. Ὁ Ἀποστόλου θεωρεῖ πιθανὴ τὴν ἴδρυσή της στὶς ἀρχὲς τοῦ 15. αἰῶνα³ καὶ τὴν ἀποδίδει στὴν ἐγκατάσταση Κονιάρων Τούρκων ἐπὶ σουλτάνου Μουράτ Α'. (1395) σὲ πολλὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς ΝΔ. Μακεδονίας, οἱ ὁποῖοι «κατέλαβον καὶ τὴν εὐφορον πεδιάδα τῶν Καραγιαννίων, οἱ δὲ χριστιανοὶ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναρριχηθῶσιν εἰς τὰ βραχώδη ὑψώματα τῆς Σιατίστις». ⁴

Πρέπει νὰ σημειωθῇ πῶς ἡ κωμόπολη ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ξεχωριστὲς συνοικίαι, τὴ Γεράνεια (Γράνια) χαμηλότερα, καὶ τὴ Χώρα ψηλότερα, ποὺ θεωρεῖται ἡ καθαυτὴ Σιάτιστα. Ποιὰ ἀπὸ τὴς δυὸ εἶναι ἡ ἀρχαιότερη; Ἄν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μιλιέται τὸ ἰδίωμα στὴ Γεράνεια—αὐστηρότερο καὶ λιγότερο ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὴ νεοελλ. Κσινῆ—θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσῃ πῶς αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχαιότερη. Ἐδῶ βρῖσκε-

¹ Βλ. Π. Σπανδωνίδη, Μελένικος, ὁ νεκρὸς μακεδονικὸς Ἀκριτής. Θεσσαλονίκη 1930.

² Βλ. Ἰ. Ἀποστόλου, Ἱστορία τῆς Σιατίστις. Ἀθήναι 1928 σ. 12 «βραδύτερον ἢ Σιάτιστα ἐδέχθη μετανάστας καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν καὶ δὴ ἐξ Ἠλείου καὶ Θεσσαλίας, ὧν οἱ κάτοικοι φεύγοντες τὰς λεηλασίας καὶ τὴν φοβερὰν καταδίωξιν τῶν ἐπαναστατησάντων Ἀλβανῶν (1612) κατέφυγον εἰς μέρη ἀσφαλῆ ἐν οἷς καὶ εἰς Σιάτισταν... ἐκ Μοσχοπόλεως, ἐκ Δάρδας καὶ ἐκ Λάγγας... καὶ ἐκ τοῦ ἠρωϊκοῦ Σουλίου». Καὶ σήμερον πολλὰς οἰκογένειαι ἀναφέρουσι ὅτι κατὰγονται ἀπὸ τὴν Ἠπειρο.

³ Βλ. Ἰ. Ἀποστόλου, ὁ. π. 10.

⁴ Βλ. Ἰ. Ἀποστόλου, ὁ. π. 12.

ται ἄλλωστε κι' ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, πού ἔχει τὶς ἀρχαιότερες τοιχογραφίες (1671).

Ἡ Χώρα συνοικίσθηκε κατὰ τὴν παράδοση ἀπὸ διάφορους διασπαρμένους ποιμενικὸν μικροσυνοικισμοὺς (τὰ Κ α λ Ὑ β ι α),¹ στὴ σημερινή της θέση, ψηλότερ' ἀπὸ τὴ Γεράνεια, στὸν ὄχυρὸ τόπο πού ἐλέγχει τὸν δρόμο ἀπὸ τὴν Κοζάνη πρὸς τὴν Ἐράτυρα (Σέλιτσα), Νεάπολη (Λιαψίστι). Ψηλότερα καὶ δυτικότερ' ἀπὸ τὴ Χώρα σώζονται ἀκόμα τὰ ἴχνη ἑνὸς μεγάλου ἀρχαίου ὄχυρου περιβόλου (Κ α σ τ ρ ά κ ι),² ἀπ' ὅπου μπορεῖ νὰ ἐλέγχη κανεὶς ὅλη τὴν κάτω πεδιάδα, πράγμα πού δείχνει τὴν προσοχὴ πού ἔδωσαν ἀπὸ τὴν πρώιμη μακεδονικὴ ἐποχὴ σ' αὐτὴ τὴ θέση, κι' ἴσως μᾶς ἐπιτρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι δὲν ἔλειψε ποτὲ ἡ ὀργανωμένη ζωὴ ἀπ' ἐδῶ.

Ἡ ἀσχολία τῶν κατοίκων μὲ τὴν κτηνοτροφία, τὴ γουναρική, τ' ἀγωγή, τὸ ἐμπόριο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀμπελοκαλλιέργεια κι' οἰνοποιία,³ ἴσως δείχνει ὅτι κοντὰ στοὺς μόνιμους γεωργοὺς συνέζησε ἢ προστέθηκε κι' ἕνας πυρήνας ἀπὸ βοσκούς, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, πού ζούσαν ἴσως μισονομαδικά, ὅπως οἱ γείτονές τους τῶν ὄρεινῶν χωριῶν τῆς Πίνδου καὶ τῆς συνεχόμενης μὲ τὴ Σ. ὄρεινῆς γραμμῆς τοῦ Σινιάτσικου, πού φτάνει στὰ Νάματα (Πιπιλίτσα) καὶ στὴ Βλάστη (Μπλάτσι). Σήμερα στὴ Σ. ἡ κτηνοτροφία (πρόβαια) εἶναι πολὺ περιορισμένη κι' ὁπωσδήποτε ὄχι μισονομαδική.

Μερικὰ ἰδιωματικὰ στοιχεῖα, ὅπως ἡ τροπὴ τοῦ τ+ε, ι καὶ d+ε, ι σὲ τσε, τσι, dζε, dζι, πού ἀποτελεῖ φωνητικὸ νόμο τοῦ σιατιστινοῦ ἰδιώματος (βλ. § 8), ἀρκετὰ ξενόηχα ἐπώνυμα μὲ καταλήξεις -τοκος· τσας, κλπ. Ντανάτοκος, κλπ.)⁴ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν ἔνδειξη ὅτι τὸ βασικὸ ἑλληνόφωνο περιβάλλον ἀφομοίωσε ξενόγλωσσο πληθυσμὸ—προφανῶς βλά-

¹ Βλ. Ἀποστόλου, π. 10 «περὶ τῶν Καλυβίων τούτων, ὧν οἱ κάτοικοι συνεχωνεύθησαν μετὰ τῆς νεοσυστάτου Σιατίστης, γίνεται μνεῖα εἰς τι σημεῖωμα εὐρεθέν εἰς τὸν κώδικα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως».

² Βλ. Κερραμόπουλο, Ἀγλακαφαὶ καὶ ἔρευνοι ἐν Ἄνω Μακεδονίᾳ (Ἄνατ. ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1932) σ. 39.

³ Οἱ Σιατιστινοὶ εἶναι πολὺ περήφανοι γιὰ τὸ κρασί τους, ἰδίως τὸ παλιό, τοῦ ἡλιαστό, πού τὸ διατηροῦν ἴσαμε 30 χρόνια. Εἶναι δὲ πραγματικὰ φημισμένα τὰ σιατιστινὰ κρασιά σὲ ὅλη τὴν Μακεδονία. Σήμερα κι' αὐτὴ ἡ πλουτοπαραγωγικὴ πηγὴ χάθηκε, γιὰ τὴν ἀμπέλια ἔπαθαν φυλλοξήρα καὶ δὲν ἀνανεώθηκαν.

⁴ Ἕνας Μπελντάρης πρέπει νὰ θεωρηθῆ φωνητικὴ ἐξέλιξις τοῦ λατ. βυζαντινοῦ βεριδάρης <veridarius (βλ. Ἀμαντιο, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 (1923) 102· 104), πού ἀπὸ ἄλλη φωνητικὴ γραμμὴ μᾶς ἔδωσε τὸ λαϊκὸ ὄνομα τοῦ Ἀξιοῦ : Βαρδάρης, (βλ. Ἱστορ. Λεξ. 3,414 περδάρι Ἡπ., περδάρι Θεσσ. Μακεδ. κ. ἄ. Τὸ Ἱστορ. Λεξ. περιέργως τὴ θεωρεῖ «πεποιημένην λέξιν» ἀκολουθώντας προφανῶς τὴ γνώμη τοῦ κ. Κουκουλέ, (Ἀφιέρ. εἰς Χατζιδάκην σ. 38).

χικο—πὸν πρέπει νὰ ἦταν ἢ ὁ ποιμενικὸς πὸν κατοικοῦσε στὰ Καλύβια ἢ ὁ βλαχόφωνος ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη κλπ, ἂν ἡ παράδοση πὸν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀποστόλου (δ.π.σ. 10) ἀποδειχνοῦσαν σωστή. Ἡ ἀφομοίωση λοιπὸν αὐτὴ ἄφησε μερικὰ ἴχνη καὶ στὴ φωνητικὴ καὶ στὸ Λεξιλόγιο, κυρίως τὸ ποιμενικόν, κί' αὐτὸς εἶν' ἕνας ἐπὶ πλέον λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο τονίσαμε τὴ σημασίαν τῆς συστηματικῆς διερεῦνήσεώς του.¹

Κ Ε Φ Λ Α Α Ι Ο Π Ρ Ω Τ Ο

Φ Ω Ν Η Τ Ι Κ Η

§ 3. Γενικοὶ χαρακτῆρες.

Τὸ ἰδίωμα εἶναι αὐστηρὰ βόρειο. Ὅπου ὑπάρχουν ὀποκρυσταλλωμένοι τύποι πὸν δὲν ἐπηρεάστηκαν ἐν τῶν ὑστέρων ἀπὸ τὴν Κοινὴν τῆς ἐποχῆς, ἐκεῖ οἱ νόμοι τῆς ἀποβολῆς τῶν ἄτονων ου καὶ ι καὶ τῆς στένωσης τῶν ἄτονων ο καὶ ε σὲ ου καὶ ι εἶναι αὐστηροί: ἀπεικάζω > ἀπ'κάζου, ἄορ. ἄπ'κασα,² τὰ ἐπίκουπα ἐπίορ. > *ταπίκ'πα > ταπίπ'κα (καὶ Γρεβ.) = μπρούμυτα, κονὶς - κονίδια κοιν. - *κόνιδα > κόν'τα (καὶ Γρεβ. καὶ Θεσσαλον.), κουβάρι > γ'βάρ', κουβάρς > γ'βάρς, κουλιάστρα > κ'λιάστρα,³ μοιχὸς > μ'χὸς = ἀδιάντροπος,⁴ μυστρι > μ'στροί, ξυστρι > ξ'στροί, πέρουσι - ὑπέρουσι > οὐπέρ'ο' πουστάβι > πουστάφ' Γρεβ. > π'στάβ', ρίνη - ρινάρι > ἄρ'νάρ', σινί > σ'νι (ταψί), σιχαίνουμαι - σιχασιά > ἄδ'καίνουμι, δ'χαδά, (ἄδ'καίνουμι - ἄδ'κασιά Γρεβ.),⁵ σταφ'λαρμιὰ ἢ > σταφ'λαρμιά,⁶ συννυφάδα > συν'φάδα καὶ συμ'φάδα κλπ.

Ἡ ἀνασταλτικὴ ἐπίδρασις τῆς σύγχρονης Κοινῆς γίνεται φυσικὰ αἰσθητῆ, κυρίως σις λέξεις πὸν ἀνήκουν στὸν κύκλο τῆς: φόρεμα, Γερμανία, Ρηνούλα, κυρία - κυρά.

Ἡ ἀποβολὴ δὲν εἶναι αὐστηρὴ κοντὰ στὸ ρ ἢ κοντὰ σὲ ἄλλη ἀποβολὴ ἢ ὁποῖα ἐδημιούργησε ἤδη δυσκολοπρόφερα συμφωνικὰ συμπλέγματα: ἄχυρο - ἄχυρώνα > ἄχυρου - ἄχυρώνα ἢ, κουρεύω > κουρεύου, κουρεμὸς >

¹ Σημειῶν πρόχειρα λιάβους (ξερβοχέρης), μάσα (τραπέξι τοῦ φαγητοῦ, mensa) φονκλίτσα (τὸ πιρουνί, furcula). Βλ. Νικολαΐδη, Λεξ. Κουτσοβλαχικὸν σ. 575 φουρκοιλίτσα.

² Βλ. Κυριακίδη, Λεξικ. Ἄρχ. 6 (1923) 380 Σουφλί. Μπουντώννα, Βελβ. 24, Ψάλτη, Θρακικὰ 196.

³ Βλ. Ψάλτη, Θρακ. 183. Νικολαΐδη, Λεξ. Κουτσοβλαχικὸν σ. 226 κολάστρα.

⁴ Στὰ Γρεβενὰ μ'χὸς, ἡ τρύπα τῆς δεξαμενῆς ἀπ' ὅπου ξεφεύγει τὸ νερό (<μυχός;)

⁵ Βλ. Ψάλτη, δ. π. 205.

⁶ Βλ. Ψάλτη, δ. π. 204.

κουριμός, νοικοκυρεύω > ν'κουκυρεύουν, ρηχός, Ρουμάνος, χηρεύω > χηρεύουν, ἄδκημους, νησιτικός > νηδ'κός, νυχτικιά > νυχ'κιά.¹

§ 4. *Ημίφωνο ι.

α) Τὸ ἡμίφωνο χ ἔτηρεάζει τὴν ἄρθρωση καὶ τὴν προφορὰ τῶν συμφώνων πού βρῖσκονται πρὶν ἀπ' αὐτό· τόσο τὰ ἀπλὰ ὄσα καὶ τὰ σύνθετα συριστικά (σ, ζ, τσ, ξ, ψ, τζ) τὰ καθιστᾷ δασύτερα μετατοπίζοντας τὴ δίοδο τοῦ ἄερα ἀπὸ τὸ μέσο τῆς προοδονικῆς χώρας πρὸς τὰ πλάγια δημιουργώντας ἔτσι φθόγγους *σιαγονοσυριστικούς* (chuintants)· ἔτσι τὸ ἡμίφωνο χ συγχωνεύεται σὲ μιὰ ἐνιαία προφορὰ μὲ τὸ σύμφωνο πού προηγεῖται : δραγάτης - δραγασία > δραγαδί, (ἡ καλύβα τοῦ δραγάτη καὶ συχνὸ τοπων.), βρисиά > βρισά, κερσιά > κισαδά, μοιρσιά > μοισαδά, πατησιά > πατ'δά, περπατησιά > περπατ'δά, σιχσιά > δ'χαδά, ἀνεψιός - ἀνεψιά > ἀνιψιός - ἀνιψιὸ νότ. ἰδ. > ἀμ'ψός - ἀμ'ψά,² χάρτω - χαψιά > χαρά,³ ἄξιος > ἄξους, λόζιος > λόζους, ἀγριογκορτσιά > ἀγρουγκορτσά. Τὸ φαινόμενο ἔχει ἴκταση μὲ τοὺς ἰδίους ὄρους σὲ ὅλη τὴ Δ. Μακεδονία.

β) *Υστερ' ἀπὸ τὸ ρ ἡ διάθεση τοῦ χ εἶναι διπλή : τὸ ἀρχικὸ ι πού ἔγινε ἡμίφωνο διατηρεῖται προσεγγίζοντας πρὸς τὸ συμφωνικὸ ἡμίφωνο : κοχλιάρια > χουλιάρια > χ'λιάργα, μαχαιρία > μχαίργα, ποιήρια > ποτ'ήργα. Τὸ δευτερογενὲς χ ὁμῶς, πού προήλθε δηλ. ἀπὸ συνίληση ἑνὸς παλιότερου ε, αι, φεύγει ἀφήνοντας σὲ λίγες περιπτώσεις ἐντελῶς ἀνεπαίσθητα ἴχνη : *Ἀπόκρεω - *Ἀποκρέα - *Ἀποκρέα > *Ἀποκριά > *Ἀπουκρά, (καὶ Γρεβ.), ἀραιά > ἀρά ἢ (ἢ οἶτα ἢ ἀρά, τὸ ἀραιὸ κόσκινο) καὶ τὸ ἐπίρρ. ἀραιά > ἀρά, ἢ βαρεῖα *βαρέα > ἢ βαρά (τὸ μεγάλο σφινὶ τοῦ σιδεραῖ), γραιῖα > γρά, δεκαρέα > δεκαρά, εἰκοσαρέα > εικοσαρά, ἑκατοσταρέα > ἑκατοσταρά, καλογραῖα > καλογραρά, καρῖα - κισρέα > καρᾶ⁴ καὶ λεπτοκαρέα > λιπτουκαρά, κεφαλαρέα > κισαλαρά, (τὸ δέρμα τοῦ κεφαλοῦ, κισαλαριά Γρεβ. = τὸ σκονὶ μὲ τὸ ὁποῖο δένουν τὰ βῶδια γύρω ἀπὸ τὰ κέρατα),

¹ Μία προσεκτικότερη ἔρευνα ἴσως θὰ μᾶς ἔδινε καὶ περιπτώσεις ὅπου καὶ ἐπὶ δευτερογενὲς ἄτονο ι (πού προήλθε δηλ. ἀπὸ στένωση τοῦ ἄτονου ε) καθῶς καὶ ἐπὶ δευτερογενὲς ιν ἀποβάλλονται παρεσῖα, > *παρισῖα > παρ'σῖα > παρ'σῖα, ἐκτός ἂν ὁ σημερινὸς σιατιστινὸς τύπος ξεκίνησε ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο παρισῖα (βλ. Herwerden, Lexicon Dial.² 1,718 στή λ. ἰσῖα).

² Μὲ τέτοια σιαγονοσυριστικὴ προφορὰ θὰ νοηθῆ καὶ τὸ ξ καὶ ψ σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις.

³ *Χαρά κι δ'χόργου» λένε οἱ Σιατιστινοὶ γιὰ μιὰ ὁμορφὴ κοπέλλα. Βλ. καὶ Νίτσο, Ἠπειρ. Χρ. 6 (1931) 179.

⁴ Βλ. Στεργιάπουλο, Ἠπειρ. Χρ. 8 (1933) 122 καρῶλα ἢ τοπων. <καρεούλα, μικρὴ καρδιά> ἐπίσης τὸ κοινὸ καρῶλι <καρουλί βλ. Κοκουσλέ, Λεξικουρ. Ἀρχ. 1 (Παράρτ. Ἀθηναῖς 26) 97 - 100.

κλαδαρέα > κλαδαρά, κοπρία - κοπρέα > κουπρά, (καὶ Γρεβ.), κρέυς > κρός, μακρὺς - μακρεῖα - *μακρέα > μακρά, (καὶ τὸ ἐπίρρ.),¹ μερέα > μερά, συκωταρέα > δ'κουταρά (ὀλόκληρο τὸ συκῶτι καὶ τὸ πλεμόνι τοῦ σφαγμένου ζώου).²

Μόνο στὸ ἐπίθετο ἄγριος καὶ στὰ σύνθετά του χάνεται τὸ ἀρχικὸ ι : ἀργιόσκυλο > ἀγρόδκ'λου, ἀγριοτσόμπανος > ἀγροντζόμπανους, ἀγριογοροτσιά > ἀγρουγκουριτά, ἀγριόμηλο > ἀγρόμπ'λου,³ ἀγριάνθρωπος > ἀγράνθρουπος.

Σὲ ὀρισμένες λέξεις εἶναι ἀκόμα αἰσθητὸς ἓνας ἑλαφρὸς φθόγγος ἀνάμεσα σὲ ι καὶ ε : ὁ βαρὺς - ἡ βαρεία - ἡ βαρέα > βαρῶ (καὶ τὸ ἐπίρρ.), ζυγαρέα > ζυγαρῶ, μαχαιρέα > μαχαιρῶ.⁴ Στὰ Γρεβενά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις πού ἀναφέραμε, φαίνεται ὅτι καὶ τὸ ἀρχικὸ καὶ τὸ δευτερογενὲς ἡμίφωνο διατίθενται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο : γρά, καρῶ, μερῶ, δ'κουταρῶ, μαχαιρῶ κλπ.

γ) Ὑστερ' ἀπὸ τὸ θ, τὸ ἀρχικὸ χ διατηρεῖται ἀναπτύσσοντας ἓνα οὐρανικὸ συμφωνικὸ στοιχεῖο πού μοιάζει μὲ χ : καλάθχλα, ρουβίθχλα (καὶ Γρεβ.). τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὕστερ' ἀπὸ τ φωνιχιά. Σὲ μερικὲς ὅμως περιπτώσεις τὸ δευτερογενὲς χ χάνεται ὕστερ' ἀπὸ τὸ θ, ἢ ἀφήνει ἀνεπαίσθητα ἴχνη : θεὸς > θῶς, βαθέα ἢ > βαθῶ (καὶ τὸ ἐπίρρ.).

Ἡ ἰδιαίτερη σημασία τοῦ φαινομένου ὀφείλεται στὴ μεγάλη του ἔχταση σὲ περιοχὲς πού ἀνήκουν καὶ στὴ βόρεια καὶ στὴ νότια ἰδιωματικὴ ζώνη.⁵ Γι' αὐτὸ πρέπει μὲ πιθανότητα νὰ θεωρηθῆ ὡς ἓνα φωνητικὸ στοιχεῖο πού μᾶς ὀδηγεῖ πίσω, πρὶν ἀπὸ τὴ λεγομένη διάσπαση τῆς Κοινῆς, ὅταν, ἀπὸ διάφορους λόγους, ὁ νόμος τῆς συνίξεσης πλουτιζόταν ὄχι μονίχα μὲ τὴ συνάντηση τοῦ ι + α, ο, ου, ε, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ συνάντηση τοῦ ε + α, ο, ου. Εἶναι φανερὸ πῶς στίς διάφορες περιοχὲς ἢ πορεία τοῦ φαινομένου ὑπῆρξε διαφοροτικὴ : σὲ μερικὲς δηλαδὴ πραγματοποιήθηκε σύμπτωση καὶ ταύτιση, τοῦ ἀρχικοῦ ι + α, ο, ου μὲ τὸ ε + α, ο, ου,

¹ Βλ. Διαμαντάρα, Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἔτ. 4 (1892) 715 Καστελλόρ.

² Βλ. Σπανδωνίδη, Μελέτικο 165 δικαρά, ἱκατουσταρά, 166 ζυγαρά, 174 πλασταρά, 168 κουπρά, 171 μακρά, 135 σημ. 2 βαρά, ἢ γρά, καλουγρῶ, μισαρά, ἀρά. Τὸ φαινόμενο, καθὼς εἶναι γνωστὸ, ἔχει μεγάλη ἔχταση μὲ μικρὲς φωνητικὲς ποικιλίες καὶ στὴ Θεσσαλία, Ἄ. Κρήτη, Κάρπαθο, Χάλκη κ. ἄ. βλ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 1,340 συν. Ἀναγνωστοπόουλο, Ἀθηνά 38, 148.

³ Βλ. Παπαχαρίση, Ἠπειρ. Χρ. 8 (1933) Ἀγραπιδιά τοπων. Σπανδωνίδη, ὁ. π. 121 ἄγγων δγιδόμου, 171 παρσχωῶ (παρσχωῶ).

⁴ Βλ. Κυριακίδη, Δελτ. Ἀρχ. 6 (1923) 372-3 «γενικὴ εἶναι ἡ συνίξεσις τῶν εα εἰς εἶ, φθόγγον δηλ. μεσάζοντα μεταξὺ ε καὶ α... μερέα, λυγαρῶ» (Δυτ. Θρ.). Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. τῶν βορ. ἰδιωμ. 37-38 (Κοζάνη).

⁵ Βλ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 1,340 συν. Andriotis, De quelques faits phonétiques du dialecte moderne de Samothrace 171 συν.

πὸν ἔγινε $\iota + \alpha, \omicron, \upsilon$, ἐνῶ σὲ ἄλλες ἢ σύμπτωση αὐτὴ δὲν πραγματοποιήθηκε κι' ἔτσι ἔχουμε ἢ αὐτὴ τὴ λεπτὴ διάκριση πὸν παρατηροῦμε καὶ στὸ Σιατιστινὸ Ἰδιῶμα, ἢ ἄλλες ἐξ ἴσου σημαντικὲς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς γλώσσας ἐξελίξεις.¹

δ) Δύσκολα θὰ καθορίζαμε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἡμίφωνου χ στὶς λέξεις *λιαρὸς* (λερωμένος), *λιάβους* (laenus, ζερβοχέρης), καὶ *νιαρὸ* (νερό, νηρόν-νεαρόν;). Τὸ *νιαρὸ* τὸ συναντοῦμε καὶ σὲ ἄλλες περιοχάς.²

§ 5 Φωνήεν \ddot{u} (χου).

Τὸ Σιατιστινὸ Ἰδιῶμα μᾶς προσφέρει ἕναν φθόγγο \ddot{u} (χου) πὸν μόνο σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἀρχαῖο υ .³ Στὶς ξένες λέξεις ἢ ὀπωσδήποτε σ' ἐκεῖνες πὸν δὲν εἶχαν υ , συναντιέται συνήθως ὕστερ' ἀπὸ ἀπλοὺς ἢ σύνθετους συριστικούς φθόγγους ἢ οὐρανικούς. Οἱ συριστικοὶ φθόγγοι ἐπηρεάζονται φυσικὰ καὶ γίνονται σιαγονοσυριστικοὶ (chuintants): *γκχούμ*, *γύφτος* > *κούφτους*, *ζεματίζω* > *ζουματίζω*, *ζευγάρι* > *ζουβγάρ'*, *τουρκ ibrik* > *λουβρίκ'* (κανάτι νεροῦ), *κχούπ'* (πῆλινο ἀγγεῖο), *Ναούμα-ὑποκορ*. **Τιούπτω* > *Τδούπτου*, *σῆκω* > *δούκον*, *σῆκωτε* > *δούκονται* *προστ.*, *συμβαίνω-συνέβησα* > *δούμβησα-δουμβῶ*,⁴ *sordidus? - surdus?*⁵ > *δουρόδους* (ἀνόητος, παρατισούκλι μὲ τὸ ὁποῖο κοροιδεῖουν οἱ Σιατιστινοὶ τοὺς Κοζανίτες), *δουρδεύω* (τὰ χάνω, ζαλίζομαι, γίνομαι ἀνόητος), *sũmbũil* > *ζουμβίλ*,⁶ *τσομπάνος* > *τδουβάνους*

Ἡ ἀνάλυση τῆς προφορᾶς αὐτοῦ τοῦ φθόγγου μᾶς δείχνει ἕνα ἡμίφωνο χ (πὸν συγχωνεύεται συνήθως μὲ τὸ προηγούμενο σύμφωνο καὶ τὸ ἐπηρεάζει στὶς περιπτώσεις πὸν εἴπαμε) καὶ ἕνα ὀπωσδήποτε κλειστὸ φθόγγο \ddot{u} στὸ δευτέρω τμῆμα του.

§ 6. Ἐπίδραση τοῦ φωνήεντος ι στὰ σύμφωνα πὸν προηγούνται.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις πὸν θίξαμε καὶ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἡμίφωνου χ στὸ σύμφωνο πὸν προηγείται, ἔχουμε καὶ ἄλλες στὶς ὁποῖες ἢ

¹ Βλ. Καψωμέο, Ἡ λέξις φρέαρ εἰς τὴν μεταγενεστέρην καὶ Νέαν ἑλληνικὴν (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ Λεξικογρ. Δελτ. τῆς Ἀκαδ. Ἀθ. 1, 1939) 51-61.

² Βλ. Χατζιδάκη, MNE 2, 598, ὅπου καὶ *γιαρός*.

³ Βλ. Σπανδωνίδη, Μελένικο 135 «τὸ \ddot{u} ἀπαντᾷ εἰς τινὰς μόνον λέξεις προελθὸν ἐκ τοῦ ἀρχαίου υ π. χ. *χιούνον* (χύνω), *κιούπι* (κύπη), *γιούφτους* (γύφτος), Αἰγύπτιος ἢ ἐκ τοῦ ξενικοῦ *giuft*».

⁴ Βλ. Σταματέλλο, Λευκάδα 380 *σμπάω*, Μαραγγό, Λευκάδα 460 *σμπάω* (σμβάω).

⁵ Ἴσως ἀπὸ σλαβικά *surd*=ὄργισμένος, ἔξαλλος (βλ. Καψωμένο στοῦ Romainos, Cultes populaires de la Thrace, Athènes 1949 σ. 24,1).

⁶ Τὰ *παλιζανιά ζουμπίλια* = οἱ μενεξέδες,

προφορὰ ἐνὸς συμφώνου ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ φωνήεν *ι* πὺ ἀκολουθεῖ. Τὸ φαινόμενο εἶναι ἰδιαίτερα αἰσθητὸ πάλι στὰ σύμφωνα τῆς συριστικῆς σειρᾶς καὶ στὸ λ. Τὰ συριστικὰ σύμφωνα γίνονται σιαγονοσυριστικὰ (schuif-tants), ὅπως καὶ προηγουμένως: τὰ ἀνιψίδια > τ' ἀμ'ψίδια (καὶ Γρεβ.), ἄξιξε > ἄξιζιν, γύρισες > ὑρ'σίς, ζήλεψα > ζήλιψα, ζήλεια > ζήλεια, ζηλεύεις > ζ'λέβ'ς, ζημία > ζ'μά, ζημιαρόγατα > ζ'μιαρόγατα, τί σ' ἤφερα > τοί σ' ἤφισα, ψίχα > ψίχα (=λιγάκι).¹

Σὲ μερικὲς περιπτώσεις τὸ συριστικὸ σύμφωνο γίνεται δασὺ κι' ὅταν ἀκολουθῆ φωνῆεν *ε*: σ' ἐπιασα > σ' ἐπιασα, ψεύτης > ψεύτ'ς, ὄψε > ὄπε (=χτὲς βράδου). (Γιὰ τὴν προφορὰ τοῦ ξ, ψ κι' ἐδῶ, βλ. σ. 270 σημ. 2).

Ὅταν τὰ συριστικὰ σύμφωνα ἀκολουθοῦνται ἀπὸ φωνήεντα μεγαλύ-τερου ἀνοίγματος, *α, ο, ου, σ, υ, η, θ, ω* δὲν ὑφίστανται ἀρθρωτικὲς μεταβολές, ἀλλὰ προφέρονται μὲ τὴν κοινὴν προφορὰ: Σάββατο, σακκί, σαλάτα, σαλός, σάματ' (σάματι), σάπα, σόι, σουρός (σωρός), κρασοπατιέρας, ψαλιδ', ψάλτ'ς, ψάρα, ψουμί, διψῶ. Μερικὲς φορὲς ὅμως, σὲ ξένες λέξεις κυρίως, ἦ καὶ σ' ἑλληνικὲς, γιὰ τίς ὁποῖες ἡ ἐξήγηση θ'ἄπρεπε νὰ ζητηθῆ σὲ ἀναλογικὸς λόγους, ἔχουμε μεταβολὴ τῆς προφορᾶς ὅπως καὶ προηγουμένως: σαματάς, δόλις. (σόλις τῶν παπουτσιῶν), σαχνιάζου (σακνός·σακνιάζω), τδουβάνους.

Σιαγονοσυριστικὴ προφορὰ τῶν συριστικῶν συμφώνων ἔχουμε καὶ στὰ συμπλέγματα *σ+κ, π, τ, λ, ν*, κυρίως, εἴτε ὄρχαια εἶναι αὐτὰ εἴτε δευτερογενῆ: ἀσβέστης > ἀζβέστ'ς, ἀγριόσκυλο > ἀγρόσκ'λου, πιθνίκ' (πεσνίκι, ψωμί πέντε;) <(μπέσ τουρκ.) παρ'ίδων, στὴν ἀρχή, ὕστερα ἓνα στρογγυ-λὸ ψωμί), σκυλί > σκ'λί, σκύψε > σκύψι, ἄσκημους, περαστικά > πιασ'κά, ἀφανίστηκα > ἀφανίσ'κα, κλπ.²

Τὸ λ γίνεται οὐρανικὸ (pouillé) μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἡμίφωνο *ι*, σύμφωνα μὲ τὸν γενικὸ νόμο τῆς νέας ἑλληνικῆς. Εἶναι ὅμως γνωστὸ ὅτι σὲ μερικὰ ἰδιώματα³ ἡ οὐρανοποίησή του πραγματοποιεῖται καὶ μπροστὰ ἀπὸ φωνῆεν *ι*. Στὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα συναντοῦμε μερικὲς περιπτώσεις οὐρανικοῦ λ καὶ μπροστὰ ἀπὸ φωνῆεν *ι*: γιαιλίζομαι (κοιτάζομαι στὸν καθρέφτη)–γιαιλίστηκα, γιαιλί > γιαιλίζουμι, γιαιλίσ'κα, γιαιλί, αὐτὰ ἀπὸ λέλεκαν > αὐτὰ ἀπὸ λέλικαν.⁴ Στὰ Γρεβενὰ δὲν σημειώνουμε τὴν παρου-σία τοῦ φαινομένου.

¹ Βλ. Ἀναγνωστόπουλο, Ἀθηνά 36, 67, 79 σημ. 3 (Κόνιτσα, Δελβι-νάκι, κ. ἄ.). Ἀ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 27.

² Βλ. Κυριακίδη, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 (1923) 375 (Κομοτινὴ) σκ'λί, σκουτ'νή γνουδ'κιά (γνωσιακιά). Ἀναγνωστόπουλο, Ἀθηνά 36, 67, 79 σημ. 3 (Κόνιτσα, κ. ἄ.) καὶ Ἀθηνά 38, 161 (Ἄγια Βαρθάρα·Κρήτης).

³ Βλ. Τριανταφυλλίδη, Ἴστορ. Εἰσαγωγή 218 Θεσσαλία, 249 Καστοριά.

⁴ Ἡ Νεάπολη (Βοΐου) λέγεται μὲ τὸ παλιὸ τῆς ὄνομα Λιαψίσα ἢ, Λιαψίσι τό. Οἱ Σιατιστινοὶ προφέρουν τοῦ Λιαψίσι' (καὶ οἱ Γρεβενιώτες), ὅπου εἶναι φανερὸ πὺς τὸ οὐρανικὸ λ προέρχεται ἀπὸ τὴν γειτονιὰ ἡμίφωνου *ι* κι' ὄχι φωνήεντος *ι*, προφα-νῶς ἀπὸ ξενόγλωσση ἐπίδραση.

7. Πρόθεση α. Μεταβολὴ ἀρχικῶν φωνηέντων σὲ α.

Τὸ φαινόμενο ἔχει ἀρκετὴ διάδοση σὲ ὅλη τὴ Δ. Μακεδονία καὶ στὴν περιφέρεια Γρεβενῶν : α) δρύινος > ἀδρέγνους, δοκέομαι (δοκεῖ μοι ;) > ἀδουκιοῦμι · ἀδουκῆθ' κα (θυμοῦμαι),¹ καλῶ > ἀκαλῶ, κόλα > ἀκόλα, κολλῶ > ἀκολῶ, λάθος > ἀλάθου (ς', ρίνη - ρινάριον > ἀρ'νάρ,² ραντεβοῦ > ἀραντεβοῦ (καὶ στὴ Θεσσαλον.), σικχαίνομαι > ἀδ'καίνουμι, ψηφίζω · ἐψηφισαψηφῶ > ἀψ'χῶ · ἀψηχ'σα (λυποῦμαι, συμπονῶ).³ β) ἐργάτης > ἀργάτ'ς, ἔντερα > ἀνδζίρα, ὄρνιθα - ὄρνιθα > ἀρνίθα⁴ πληθ τ' ἀρνίθια, ὄστρακον · ὄστράκα > ἀστρέχα.⁵

8. Τροπὴ τ + ε, ι > τσ, τσι, d + ε, ι > dζε, dζι.

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ φαινόμενο αὐτό, γιατί ἔχει ἔκταση νόμου στὸ Σιατιστινὸ ἰδιώμα, δὲν ἔχει ὅμως, ὅσο ξέρω, ἀνταπόκριση στὰ γειτονικὰ ἰδιώματα τῆς Δ. Μακεδονίας. Ἔχω τὴν προσωπικὴ ἐντύπωση πὼς τὸ φαινόμενο ὑφίσταται σὲ κάποια ἐλαφρότερη μορφή καὶ στὴν Κοζάνη καὶ στὴν Ἐράτυρα (Σέλιτσα), δὲν μπόρεσα ὅμως νὰ τὸ ἐξακριβώσω θετικά.

Ὁ φθόγγος τσ, dζ ποὺ δημιουργεῖται στὸ ἰδιώμα μας εἶναι ἀσθενέστερος ἀπὸ τὸ κοινὸ τσ, dζ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς (τσουβάλι, dζάμι) κι' ἢ ἀριθρωση τοῦ συριστικοῦ του στοιχείου γίνεται μὲ τὴν κορυφὴ τῆς γλώσσας ἐλαφρὰ ἀναποδογυρισμένη κι' ἀκουμπισμένη στὶς προεξοχὲς τῶν φατινῶν τῆς ἐπάνω σιαγόνας. Ἔτσι ὁ ἀέρας φεύγει ἀπὸ τὰ πλάγια κι' ὁ φθόγγος ποὺ σχηματίζεται εἶναι ἀπαλὰ σιαγονοσυριστικὸς μοιάζοντας ἀρκετὰ μὲ τοὺς προηγούμενους ποὺ περιγράψαμε : ἀντίμαχος > ἀνδζίμαχος, ἀντίχριστος > ἀνδζίχριστους, γιατί > γιατί, γριντιὰ Γρεβ. > γρινdζιά⁶ ἢ, ἔντε-

¹ Βλ. Κυριακίδη, ὁ. π. 380 Σουφλί. Σπανδωνίδη, ὁ. π. 165 δουκειοῦμι. Hatzidakis, Einleit. 199 δοκειῶμαι. Ἀραβαντινὸ, Ἡπειρ. Γλωσσ. 37 δοκειοῦμαι.

² Βλ. Μπουντώνα, Βελβ. 24. Ὁ Πολίτης, Παροιμ. 2, 468-9 νόμισε ὅτι ἢ λ ἀρνάρισμα προέρχεται «κατὰ μετῆσιν καὶ παρετυμολογίαν ἀπὸ τὸ συνήθως λεγόμενον λανάρισμα».

³ Βλ. Ἀναγνωστόπουλο, Ἀθηνά 36, 77 ἀψ'χῶν Ἡπ. (τὸ παράγει ἀπὸ τὸ ἀψηφῶ). Στὴ Σ. ἀψηφῶ = δὲν ὑπολογίζω, δὲν λαμβάνω ὑπ' ὄψη μου.

⁴ Ὁ τύπος ἀρνίθα μὲ τὸν τόνο στὴν παραλήγουσα ἴσως εἶναι μεγεθ. ἀπὸ τὸν πληθ. τ' ἀρνίθια. Κι' ὁ πληθ. εἰ ἀρνίθις δὲν εἶναι ἄγνωστος.

⁵ Βλ. Ἰστορ. Λεξ. 3, 240. Ἀραβαντινὸ, Ἡπειρ. Γλωσσ. 26.

⁶ Βλ. Ἀραβαντινὸ, Ἡπειρ. Γλ. 35 γρεντιὰ. Νικολαΐδη, Λεξ. Κουτσόβλ. 14. γρεντια.

ρα > *ἀνδζια*, ζέροδελο - δζέροδελο > *δζέροδζιλου*.¹ α) ξεφυτιλίζω, β) ἔξευτε-
λίζω > *ξεφτοιλίζου*, κάχτα - ξεκαχτίζω > *ξεκαχτοίζου*, πατέρας > *πατέρας*,
πυροσιὰ > *πυροσιὰ* (τὸ τριπόδι, ἢ σιδηροεσιὰ), παριστιὰ > *παρ'οσιὰ*
(τὸ τζάκι), πετεινὸς > *πέτο' νους*, τεκνίζω > *τοικνίζου*,² τέρμινθος - τερμιν-
θίνα > *τριμιντίνα* Γρεβ.³ > *τριμινδζίνα* (= ἄνθρωπος τσιγκούνης), τί >
τοί κλπ.

Ὁ νόμος εἶναι ἀκόμα ἰσχυρὸς καὶ στὸ κλιτικὸ σύστημα, ὅπου οἱ
περιστσιακῆς μεταβολῆς τοῦ τελευταίου τμήματος τῶν λέξεων δημιουργοῦν
τύπους μὲ τ + ε, ι: οὐ χούφτους - οἱ χούφτο(οι) ἐφάγετε > *εφαέτσι*, ἐκάνετε >
εκανέτσι, ἢ κάχτα - οἱ κάχτες > *κάχτσι* (τὰ μεγάλα καρύδια),⁴ μουστόπηττα -
μουστόπηττες > *μ'στόπ'τσι*, πέφτει, πέφτει > *πέφτο'ς πέφτο'*, πεφτετε >
**πέφτσιτσι* > *πέφτσιτσι*, χάρφεις, χάρφει > *χάρφτο'ς*, χάρφτο', χάρφτετε >
**χάρφτσιτσι* > *χάρφτσιτσι*. Οἱ τύποι *πέφτσιτσι*, *χάρφτσιτσι* καὶ οἱ ὅμοιοι ὀφείλονται
προφανῶς σὲ ἀνομοίωση ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς *πέφτσιτσι*, *χάρφτσιτσι*. κλπ.
Ὁ νόμος περιλαμβάνει καὶ τὶς περιπτώσεις δευτερογενεῶς τ (ἀπὸ τροπῆ
χθ, *φθ*, *σθ*, > *χτ*, *φτ*, *στ*, κλπ.): *χθές* > *χτσές*, *φθηνός* > *φτσηνός*, κλπ.

Ἄν ὑπάρχη σύμφωνο πρὶν ἀπὸ τὸ τ, τότε τὸ τσ πού δημιουργεῖται
εἶναι ἰσχυρότερο καὶ προσεγγίζει σχεδὸν πρὸς τὸ κοινὸ τσ: οἱ *κάχτσι*,
ξεκαχτοίζου.

Ἡ διάδοσις τοῦ τσ στὴ νεοελληνικὴ γλωσσικὴ περιοχὴ εἶναι πολὺ
μεγάλῃ κ' ἢ προέλευσὴ του ὅχι πάντοτε καθορισμένη. Γι' αὐτὸ ἡ ἔξετασίς
του πρέπει νὰ καλύψῃ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα (ἀρχαία κληρονομία, ἕξενες
λέξεις μὲ τσ, κλπ.) καὶ τὰ γλωσσογεωγραφικὰ δεδομένα, δηλ. τὴν ἰδιαί-
τερὴν ἰδιωματικὴν καὶ διαλεκτικὴν του ἔχτασι, παράλληλα πρὸς τὴν κοινὴν του
διάδοσιν. Μάλιστα εἶναι ἀναγκαῖον νὰ καθορίζεται, ποῦ τὸ τσ συναντιέται
σὲ μονωμένους λέξεις καὶ ποῦ σὺν φωνητικὸς νόμος καί, στὴν τελευταία περι-
πτώσει, νὰ παρακολουθιέται, ὅσο εἶναι δυνατόν, ἱστορικὰ τὸ φαινόμενο.
Στὴν Καππαδοκίαν π. χ. ἔχουμε τροπὴν τοῦ τ + ε σὲ τσι, πού φαίνεται νὰ ἔχη

¹ Βλ. Σπανδωνίδη, ὁ. π. 155 *κρσι ἀπὸ τζιρτζιλα* (βερίκοκα). Ἄραβαν-
τινὸς, ὁ. π. 40 *ζέροδελο*, τὸ βερίκοκον. Νέα Πανδώρα, 9 (1858|9) 30 *«ζέροδελο*, τὸ
ἀλλαχοῦ *ζαριταλούδι* καὶ *βερίκοκον*». Στὴ Σιάτιστα καὶ τὰ Γρεβενά, *δζέροδζιλα* εἶναι τὰ
μικρὰ δαμάσκηνα.

² Κάμνω παιδιὰ, πετχαινω. Διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ *τοικνώνω* (κοιν. *τοικνίζω*)
«τοικνουςιν τοῦ φαῖ». Βλ. καὶ Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Λεξικ. Ἄρχ. 6 (1923) 132
«τοικνώνω, ἀρχ. τεκνώω, γεννῶ τέκνα (Χαλκιδική)». *«δέν τέκνοι»* Γρεβ. = *δέν πέτυχε*,
«οὐ τέκνους» τὸ φιλοδώρημα, πού δίνουν στὴ χαρτορίχτρα ἢ τὴν καφετζοῦ (δηλ. τὸ
μέσο τῆς ἐπιτυχίας).

³ Βλ. Σπανδωνίδη, ὁ. π. 124.

⁴ Βλ. Ἄραβαντινὸς, ὁ. π. 49. Ἄναγνωστόπουλο, Λεξικογρ. Ἄρχ. 7 (1923) 502 *«κάχτα*, ... τὸ ξηρὸν κίρουν». Στὴ Σιάτιστα *ξεκαχτοίζου* - ξεφλουδίζω
πὰ καρύδια, καὶ γενικὰ ξεφλουδίζω, *«οὐ τοίχους ξεκαχτοῖδ'κιν»*.

ἔχταση νόμου : *νιόση*, *ἔχτισσε*, *δαχτσούλι* (ἀπὸ τὸν τύπο *δαχτσούλι*), Ἐκρί-
της, *Κωνστανταίνου*,¹ *τοῖς*.² Ἀπὸ τὰ Φευστάκενα : *νισία* (ἔστια)³ ἢ ῥοφανῶς
ἀπὸ ἐνδιάμεσο τύπο *νισαία* (ἀνομοίωση $\sigma + \tau\sigma = \sigma + -$). Στὰ Τσικωνικά
ἔχομεν⁴ ἐπίσης τροπὴ τοῦ $\tau + \iota$ σὲ *τσι* : *τσι*, *τσούνεο* (τίνος), *τσιπτα* (τί-οτε),
τσιτσι (ἀλάτι).⁴ Στὴ Χιμάρα ἐπίσης βρίσκουμε *τσίνος*,⁵ στὴν Ἰκαρία *ἄνιζη-*
ρος (ἄνδηρος), *γαλασιόδα*, *βάτσινα*,⁶ καὶ σὲ ἄλλα τμήματα τοῦ ἑλληνόφω-
νου κόσμου ὑπάρχει συστηματικὴ ἢ σποραδικὴ παρουσία τοῦ *τσ*.⁷

Στοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς συναντοῦμε συχνὰ λατινικὰς λέξεις,
στὶς ὁποῖες τὰ ἀρχικὰ συμπλέγματα $t+i$, $nt+i$, $d+i$, μεταγράφονται σύμφωνα
μὲ τὴν τότε προφορὰ τους⁸ σὲ *τσ*, ($\nu/\tau\zeta$: *Βενεταία*, *βενέτσια* *τά*, *Δομεν-*
τζιόλον, *τῶν Ταλαιαζίων*—οἱ *Ταλαιατοῖ* (Dalmatii), *Φλωρεντζιαν*, *σκορ-*
τζιόδια (scortei),⁹ *πεντζιμέντον* (impedimentum).¹⁰ Σημειώνουμε καὶ τὴν
ἑλληνικὴ λέξι *σπασιόν* > *σπασιζιον*.¹¹

Ἐπὶ τὴν ἕνα «*π ο β λ η μ α τ σ*» στὴ φωνητικὴ καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ
τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ δὲν ὑπάρχει ἀκόμα μιὰ ἐργασία, πὺν νὰ
δίνη ἀπάντησι στὶς ἀπορίες, πὺν δημιουργεῖ ἢ συχνὴ παρουσία του.¹² Ἡ
μελέτη αὐτὴ θὰ εἶναι μιὰ σημαντικὴ προσφορὰ καὶ στὴ φωνητικὴ τῆς
ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ στὴν ἱστορία της.

Ὅπως δὲ μοι, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὑπάρχει μιὰ σταθε-
ρὴ ἐμφάνισι *τσ* στὰ νέα ἑλληνικὰ ἰδιώματα, σὲ λέξεις πὺν στὴν ἀρχαί-
ο

¹ Βλ. Ἀλεκτοριδῆ. Δελτ. Ἰστ. Ἐθν. Ἐτ. 1 (1883) 717 στ. 21, 26. 719
στ. 35.720 στ. 25.721 στ. 1.

² Βλ. Ἀλεκτοριδῆ, ὁ. π. 721 στ. 8. Χατζιδάκη, MNE 2, 533.

³ Βλ. Ἀλεκτοριδῆ, ὁ. π. 721 στ. 10.

⁴ Βλ. Deffner, *Zakonishe Grammatik* 119.

⁵ C. Hoëg, Ἀθηνὰ 36, 292.

⁶ Βλ. Χατζιδάκη, MNE 2, 434. Τὴν τροπὴν $\nu\delta > \nu\delta\zeta$ στὴ λ. *ἄνιζρος* τὴ
θεωρεῖ «ἀνερμήνευτον» (ἕνας ἐνδιάμεσος τύπος *ἄνδηρος*) εἶναι καὶ *δυνατός*—*πβλ.*
μάνταλος, *σφεντόνα* κλπ.—καὶ ἀναγκαῖος.

⁷ Βλ. Kretschmer, *Der heutige lesbische Dialekt* 147. Diete-
rich, *Sporaden* 61. Ψάλτης, *Θρακ.* 47.

⁸ Ἡ προφορὰ αὐτὴ τῶν λατινικῶν λέξεων πρέπει ν' ἀντικατοπτρίζη τὴ λατι-
νικὴ φωνητικὴ τῆς ἐποχῆς, ὅπως παραδέχεται ὁ Ψάλτης, *Gramm. der byzant.*
Chron. 70.

⁹ Βλ. Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken* 70.

¹⁰ Βλ. Psaltes, ὁ. π. 31 (Κωνστ. Πορφ. Π. βασ. τάξ. 444, 3 Bonn).

¹¹ Βλ. Ducange, *Gloss.* 1418 ἀπὸ τὰ σχόλια τοῦ Εὐσταθίου «ὦν ἔστι καὶ τὸ
ἰδιωτικῶς λεγόμενον *σπασιζιον*, *σπασιόν*, ὀφείλον λέγεσθαι». Καὶ σήμερον οἱ Θεσσα-
λονικιοὶ ὀνομάζουσι *σπασι* τὸ εἰδικὸ πανί-γάντι, μὲ τὸ ὅποιο τρίβονται στὸ λου-
τρό. Ἡ λ. πρέπει νὰ ἀντιστοιχοῦσε πρὸς τὸ παλιότερον *σινπιόν* (*τίβια* ἢ *Ρόδ.*).

¹² Ἡ γνωστὴ μελέτη τοῦ Μπούτουρα, *Περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἐκτάσεως*
τῶν τσ φθόγγων ἐν τῇ ἑλλην. γλώσσῃ (Ἀγωγή 1, 1915, 353-370), οὔτε τότε πὺν
γράφτηκε οὔτε τώρα μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἱκανοποιητικὴ.

τερή τους μορφή εἶχαν τ καὶ μάλιστα μπροστά σὲ φωνήεντα μικρότερου ἀνοίγματος, ι καὶ ε.¹ Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ μπορεῖ, γιὰ ὀρισμένες περιοχές, πού ἀντιστοιχοῦν μὲ κάποιο τρόπο πρὸς ἀρχαῖες διαλεκτικὲς (δωρικὲς) ζῶνες (Τσακωνιά, Χιμάρα) ἢ πρὸς διαλεκτικὰ χρωματισμένους οἰκισμοὺς τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (Καππαδοκία ἴσως· βλ. σχετικὰ Thumb, Hellen. 91), νὰ θεωρηθῆ ὑπόλειμμα τῆς δωρικῆς φωνητικῆς· κι' ἔχουμε σημαντικὲς ἐνδείξεις γιὰ μιὰ τέτοια ἐξήγηση. Σήμερα θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ Σιατισινόν.

Καθὼς ἔθιξα ἤδη στὴν εἰσαγωγή (§ 2. Ἱστορικά), ὑποθέτω πὼς βρισκόμαστε μπροστά σὲ μιὰ ἐπιβίωση ἐνὸς φωνητικοῦ φαινομένου τῶν βλάχικων ἰδιωμάτων, ὅσιερ' ἀπὸ τὴν ὑποθετικὴ ἀνάμειξη βλαχόφωνων πληθυσμῶν μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς τῆς Σιάτιστας καὶ τὴν ἀφομοίωσή τους ἀπὸ τοὺς τελευταίους. Ὅπως συμβαίνει συνήθως στὶς τέτοιες περιπτώσεις, ποτὲ ἢ ἐξαφάνιση τῆς γλωσσικῆς ὁμάδας πού ὑποκύπτει δὲν εἶναι καθολικὴ, μόνο ἀφήνει πίσω της λίγα ἢ πολλὰ ἴχνη. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, μιὰ τέλεια γνώση ὄλων τῶν ἰδιωμάτων ὄλης τῆς Μακεδονίας, ἑλληνικῶν, βλάχικων, σλαβικῶν θὰ εἶναι πολὺ διαφωτιστικὴ. Ἔτσι ἡ ἐντόπιση τοῦ φαινομένου κυρίως στὴ Σιάτιστα, ἡ ἀπουσία του ἀπὸ τὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα τῆς γύρω πεδινῆς περιοχῆς, ἡ παρουσία του στὰ γειτονικὰ βλάχικα ἰδιώματα τῆς Πίνδου, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Μοναστηριοῦ, ἀποτελοῦν μιὰ σημαντικὴ ἐνίσχυση τῆς ἄποψής μου. Ἡ ἀνιγωγὴ σὲ ἀρχαιότερη περίοδο (μακεδονικὴ) εἶναι μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα ἐντελῶς ἀπίθανη. Διαφορετικὴ θὰ ἦταν φυσικὰ ἡ ἐξήγηση τοῦ φαινομένου, ἂν αὐτὸ ἐμφανιζόταν σποραδικὰ καὶ στὴ Σ. καὶ στὰ βλάχικα.

Παραθέτουμε μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ βλάχικα: *deus* > *dzau*, *frondea* > *fraundza*, *hordeum* > *ordzu*, *Martius* > *Martsu*, *Martis*

¹ Δὲν εἶναι πάντοτε πειστικὲς οἱ περιπτώσεις, ὅπου τάχα εἶναι τὸ προέρχεται ἀπὸ τὴ συνάντηση τ+α, ο, ου. Ἀναλογικὲς ἢ ἄλλες ψυχολογικὲς ἐρμηνεῖες εἶναι πιθανές κι' ἴσως πιὸ λογικὲς σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Παραθέτω παραδείγματα κυρίως ἀπὸ τὴν Κύθνο (βλ. Κουκούλέ, Λεξικογρ. Ἄρχ. 6, 1923, 293), πού μποροῦν νὰ δεχτοῦν διαφορετικὴ ἐρμηνεῖα καλύτερη: <τ> τὸ πρὸ τοῦ α, ο, ου: *κολότσαυρος* (χλωροσαύρα), *Χωματσάκια* τοπων., *κρεατσομούτσαρο*, *προβατσουλιά*, *κότσος* ὁ (<κότσος· ὁ ἄρην πέρδιξ), *πατσούλια* (πασσάλια). Στὶς λ. *κολότσαυρος* καὶ *πατσούλια* (ἂν αὐτὸ τὸ τελευταῖο παράγεται πράγματι ἀπὸ τὸ *πασσάλια*) ἔχουμε τροπὴ σ ἢ σσ σὲ τω (βλ. τὰ καρπαθιακὰ *γλώτσα*, *θάλατσα*, *πίτσα*, κλπ. Παντελίδη, Φωνητικὴ σ. 42. Στὴ λ. *κότσος* θὰ ἔβλεπα εὐκολότερη τὴν ἐξήγηση ἀπὸ τὸν ἰων. τύπο *κόσσος* (πβλ. τὸ θηλ. *κοσσάρα* Πόντος, βλ. Thumb, Hellenismus 90) μὲ τροπὴ σσ > τω, ὅπως καὶ στὰ προηγούμενα. Τὶς λ. *χωματσάκια* καὶ *κρεατσομούτσαρο* μποροῦμε νὰ τὶς ἀναγάγουμε σὲ ἀρχικὰ *χωμάτσι*, *κρεάτσι*, πού ἴσως σώζονται ἀκόμα στὰ ἰδιώματα (πβλ. *ἀλάτσι* στὴν Κύθνο κ. ἄ.). Στὴ λ. *προβατσουλιά* ἢ παρετυμολογία ἢ ἐτυμολογικὴ σχέση μὲ τὸ *τσιλῶ*, *τσιλα*, ἢ *τσιλιά* ἢ (*προβατοτσιλιά;) εἶναι πολὺ πιθανή.

(dies) > *Martz*, medium > *nedzu*, prandium > *prandzu*, subtilis > *sup-tsire*, terra > **tseara* > *tsara*, viginti > *jingits*, viridia > *véardze*, vitellus > *jitzel*,¹ matia > *matsu*,² medianocite > *μετζανοάπτσε*,³ mutesco > *mutsasku*,⁴ binati > *binatz*.⁵

Στὴν κλίση ἐπίσης ἰσχύει τὸ ἴδιο φαινόμενο, ὅπως καὶ στὴ Σ. : ὄνόματα: ἐν. *barbat* – πληθ. *barbats* (<* – *ti*,), *kat* – πληθ. *kats*, *minte* – *mintsi*.⁶ Ρήματα: 1. πρόσ. *batu*, 2. *batz*, *tutu* – *tutz*, *vedu* – *vedz*, *avdo* – *avdz*,⁷ μάρτου (*impartio*) – *μάρτσι*.⁸

9 Παλινοδρόμηση.

Τὸ φαινόμενο ἔχει μιὰ ἐνδιαφέρουσα συνέχεια ἄφοῦ ὁ νόμος κάλυψε ὅλες τὶς περιπτώσεις, στὶς ὁποῖες ὑπῆρχε *τ + ε, ι, ντ + ε, ι*, ἄρχισε νὰ ὑφίσταται τὴν ἐπίδραση τῆς σύγχρονης Κοινῆς. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ εὐκολὰ δημιουργεῖ τὴ συνείδηση, ὅτι πολὺ συχνὰ λέξεις, ποὺ στὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα ἔχουν *τσε, τσι, δζε, δζι*, στὴ νεοελληνικὴ κοινὴ ἔχουν *τε, τι, ντε, ντι* : *κάντσι* – *κάνετε*, *ἀστουνόμους* – *ἀστυνόμος*, *αὐτση* – *αὐτή*, κλπ. Ὅσοι λοιπὸν ἀποκτοῦν τὴ συνείδηση αὐτῆς τῆς ἀντιστοιχίας καὶ τῆς διαφορᾶς παθαίνουν ἓναν κλονισμό στὸ γλωσσικὸ τους οἰκοδόμημα καὶ κάμνουν διάφορες ἀπόπειρες, γιὰ νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τοὺς τύπους τῆς Κοινῆς προφέροντάς τους *σωστά*, ὅσο εἶναι δυνατὸ. Ἐπειδὴ ὁμοῦς σὲ κάθε σιατιστινὸ *τσ* δὲν ἀντιστοιχεῖ πάντοτε ἓνα πανελλήνιο *τ*, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ λέξεις ποὺ καὶ στὴ Σ. καὶ στὴ νεοελληνικὴ Κοινὴ ἔχουν *τσ*, τὰ ἰδιωματικὰ ὑποκείμενα, οἱ ἄνθρωποι δηλ. ποὺ μιλοῦν τὸ ἰδίωμα, δὲν εἶναι πάντοτε σὲ θέση νὰ κάμουν τὴ διάκριση καὶ τῶν τύπων καὶ τῆς προφορᾶς⁹ καὶ δῆθεν «*ἀ π ο κ α θ ι σ τ ο ὦ ν*» συχνὰ ἓναν τύπο, ποὺ ἔχει κανονικὸ πανελλήνιο *τσ*, σ' ἓναν τύπο μὲ *τ* μόνο, ποὺ εἶναι φυσικὰ ἀνύπαρτος. Ἐχομε δηλ. ἓνα φαινόμενο «*ὑ π ε ρ β ο λ ι κ ῆ ς κ α θ α ρ ο λ ο γ ῖ α ς*»,¹⁰ ποὺ τὸ διαπιστώνουμε πολὺ συχνὰ καὶ στὴ γλώσσα μας καὶ σὲ ἄλλες. Ἐτσι ἀκούει κανεὶς στὴ Σ. : *ἔτσι* καὶ *ἔτι*, *κατοίκα* καὶ *καίκα*, *κουρίτσια* καὶ *κουρίτια*, *μπαχτσὲς* καὶ *μπαχτές*, *παπούτσια* καὶ *παπούτια*, *τσιγάρο* καὶ *τιγάρο*.¹¹

¹ Βλ. Weigand, Die Sprache der Olympto-Walachen, Leipzig 1888, σ. 51–52.

² Βλ. Νικολαΐδη, Λεξικ. Κουτσοβλ. 287.

³ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 291.

⁴ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 307.

⁵ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 319.

⁶ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 293.

⁷ Βλ. Weigand, ὁ. π. 51–52.

⁸ Βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 315.

⁹ Ἐξ ἄλλου ὅταν πρὶν ἀπὸ τὸ *τσ*, *τι* ὑπάρχη σύμφωνο, ἢ προφορὰ τοῦ σιατιστινοῦ *τσ* μοιάζει μὲ τοῦ κοινοῦ *τσ*, ὅπως εἶπαμε ἤδη.

¹⁰ «*Ex cès de purisme*» ὀνομάζει ὁ Vendryès (Le langage 59) ὁμοια φαινόμενα.

¹¹ Βλ. Διαμαντάρου, ὁ. π. 4, 712 *κεινὰ* (σημ. 1 *τςεϊμὰ* = μέρος ἐξέχον ἄνωθεν τῆς ἐστίας τοῦ οἴκου) Καστελλόρ. Σπανδωνίδης, Μελέν. σ. 77 (ποι. 4)

Ἄξιζει νὰ προσέξουμε ὅτι κι' αὐτὴ ἡ παλινδρόμηση ἀπὸ τὸ τσ στὸ τ δὲν ξεπερνᾷ τὶς ἰδιαίτερες συνθῆκες, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες δημιουργεῖται τὸ Σιατιστινὸ τσ¹ πραγματοποιεῖται ἔτομένως σὲ λέξεις μὲ πανελληνίῳ τσ, πὺ ἀκολουθιέται ὅμως ἀπὸ ε ἢ ι.

10. Τὸ τελικό -ν.

Τὸ τελικό -ν εἶναι ἀκόμμι ζωντανὸ κι' ἀρκετὰ ἰσχυρὸ σὲ ὁρισμένες θέσεις: στὸ β. ἔν. πρόσ. τοῦ ἔνεργ. παρατ καὶ τοῦ ἔνεργ. καὶ παθ. ἁορίστου: *καλνῶ - καλνοῦσιν* (κ λουῖσε), *κάλισιν*, *πααίνου - παίνιν*, *πῆιν* (πάγαινε, πῆγεν), *φαίνουμι - φάν'κιν*, *χάθ'κιν*, *ίν'κιν* (γίγηκε)¹ Ἐπίσης στὴν αἰτ τοῦ ἔνικοῦ τοῦ ἄρσ. καὶ θηλ. ἄρθρου (*τούν, τήν*), τῶν δειχτικῶν ἄντων. (*αὐτόν, αὐτήν, τοῦτόν, τοῦτ'ν*,² *ἐκείνον, ἐκείν'ν*) καὶ τῶν συγκαμμένων τύπων τῆς προσωπ. ἄντων. τοῦ β. πρόσ. *τοῖν, τ'ν* (τον, την) καὶ τοῦ ἁορίστου ἄρθρου *ἔναν, μῖαν*.³

Στὴν αἰτιατικὴ τῶν ἄρσ. καὶ θηλ. ἀκούεται συνήθως τὸ -ν, ὅταν ἀκολουθῆ μιὰ πύση (κόμμα, τελεία): αὐγὸ ἀπὸ *λέλικαν*, τοῦν ἔχουμι *εἶτουσαν* (γείτονα).

Τὸ τελικό -ν ἠχαιοποιεῖ, φυσικά, ὅπως καὶ στὴ νεοελληνικὴ Κοινή, τὰ ἀρχικὰ ἄηχα σύμφωνα *κ, π, τ, ξ, ψ, τσ*: *τοῖν βσάλτο'*, *τοῖν γόσμου*, κλπ.

Ἡ αἰτ. τοῦ ἔνικοῦ *την* τοῦ θηλ. τῆς προσωπ. ἄντων β. πρόσ. κατάληξε σ' ἓνα ἀπλό 'ν, ὅταν εἶναι σ' ἐγκλιτικὴ θέση: *φώραξέ'ν*, *πάτ'σέ'ν*. Στὴν προκλιτικὴ θέση, ὕστερ' ἀπὸ τὸ 'ν, ἀναπτύσσεται συνήθως ἓνας αἰσθητὸς διαβιβαστικὸς φθόγγος (εὐφωνικὸς) ι: *νά νι φουνάξ'ς*, *νά νι φέρ'ς*, ἀλλὰ: *τὴν παίρω* > **μ-βαίρω*, κλπ.⁴

Ὁ Μπουντιώνας⁵ θεώρησε πῶς ὁ εὐφωνικὸς αὐτὸς φθόγγος προῆλθε ἀπὸ τὸν τύπο *τηνε*. Δὲν ξέρω κατὰ πόσο ἡ ἄποψη αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρηθῆ σωστή. Πάντως πρέπει νὰ προσέξουμε πῶς τὸ εὐφωνικὸ αὐτὸ στοιχεῖο δὲν τὸ ξαναβρίσκουμε οὔτε σὲ ἄλλες ἀντωνυμίες οὔτε στὸ β. πληθ. πρόσ. τῶν ρημάτων, ὅπως συμβαίνει σὲ πολλὰ ἰδιώματα (δηλ. *αὐτόνε, ἐκείνηνε*,

γιοὺλ μπαχτέ, πὺ δὲν μπορεῖ εὐκόλα νὰ ἐξηγηθῆ ὡς τροπὴ *τσ* > *τ*. Πάντως ὁ κ. Σπανδωνίδης δὲν σημειώνει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ νόμου *τε, τι* > *ταε, τοι* στὸ ἰδιώμα τοῦ Μελενίκου⁶ δυὸ προσεκτικῶς *νίφτσι, στουλίτσι* (ἀπ. 77, ἀβλ. 4) μοροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν καλύτερα μὲ διαφορετικὸ τρόπο (βλ. § 25 β).

¹ Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ἀντίστοιχα πληθυντικὰ πρόσωπα σχηματίζονται ὅπως καὶ στὴ νεοελληνικὴ Κοινή: *καλνοῦν - καλνοῦσαν - κάλισαν*, *παίναν - πῆαν*, *φάν'καν*, κλπ., ἐπίσης καὶ τὸ β. ἔν. καὶ τὸ β. πληθ. τοῦ παρατ.: *φαίνουσαν*.

² Ἀκούεται μᾶλλον *τούν'ν*.

³ Βλ. Μπουντιώνας, ὁ. π. 23 *ἔναν γαμπρόν, πῆριν γαμπρόν, εἶδιν γείτουσαν, σέφ'κιν γαμπρός*.

⁴ Βλ. Μπουντιώνας, ὁ. π. 46 *νι παίρω, νι φέρον* (-τηνε), ἀλλὰ: *σῆκουσέ'ν, κοτιαξέ'ν, τσάκοσέ'ν* (=την).

⁵ Μπουντιώνας, ὁ. π. 46.

δείχνουνε, κάμνουνε, κλπ.). Πρέπει ἀκόμα νὰ προσέξουμε ὅτι ὁ φθόγγος αὐτὸς ἐμφανίζεται στὴν προκλιτικὴ κι' ὄχι στὴν ἐγκλιτικὴ θέση (ὡς πρὸς τὸ ρῆμα), καὶ μπροστὰ σὲ ὅλα τὰ σύμφωνα ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄηχα στιγμιαῖα (κ, π, τ, ξ, ψ, τσ). Αὐτὸ τὸ γεγονός καθὼς καὶ ἡ σύνταξη τῶν ἀδύνατων τύπων τῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν (βλ. § 30) διαφωτίζουν καλύτερα τὴν κατανόηση τοῦ φαινομένου. Οἱ τύποι αὐτοὶ κανονικὰ προτάσσονται στὸ ρῆμα σὲ ὅλες τὶς ἐγκλίσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προστακτικὴ, ὅπου ἐπιτάσσονται (ὅπως καὶ στὴ νεοελληνικὴ κοινὴ): *μὶ φουνάεις, νὰ τὸν φωνάξῃς, ἀλλὰ φώναξέ με, φώναξέ τουν*. Ἐξάλλου τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα τ'ν (την) ἀπλουστεύτηκε σὲ 'ν ἀπὸ τὴ συνεκφώνηση μὲ προηγούμενο σύμφωνο, σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῶν βόρειων ἰδιωμάτων (πέφτουν > πέφτ'ν > πέφ'ν, αὐτοὶ > αὐτ'νοὶ > ἀφ'νοὶ, κλπ.).¹ Τὸ 'ν λοιπὸν δὲν δυσκολεύεται νὰ διατηρηθῆ ὕστερ' ἀπὸ τὸ ρῆμα, ἀφοῦ τὸ ρῆμα τελειώνει συνήθως σὲ φωνῆεν στὴν προστακτικὴ καὶ σὲ ἀρκετοὺς ἄλλους τύπους. Στὴν προκλιτικὴ θέση ὅμως, ὕστερ' ἀπὸ τὸ 'ν δὲν ἀκολουθεῖ πάντα φωνῆεν, ἀφοῦ οὔτε ὅλα τὰ ρήματα ἀρχίζουν ἀπὸ φωνῆεν οὔτε κι' ὑπάρχουν πάντα τύποι μὲ αὔξησῃ, μιὰ πὺν κι' αὐτὴ δὲν εἶναι ζωντανή. Γι' αὐτὸ, ὅσες φορὲς ἡ προκλιτικὴ ἀντωνυμία ἀκολουθεῖται ἀπὸ ρηματικὸν τύπο, πὺν ἀρχίζει ἀπὸ φωνῆεν, δὲν ἀκούεται φυσικὰ τὸ εὐφωνικὸ στοιχεῖο ι ('νι), ἀλλὰ μόνο τὸ 'ν: *θά'ν ἀκούσου, 'ν εἶδι*, κλπ. "Ὅσες φορὲς ὅμως ὁ ρηματικὸς τύπος ἀρχίζει ἀπὸ σύμφωνο, τότε παρουσιάζεται τὸ πρόβλημα τῆς διατήρησής του. Ἐτσι, ἂν μὲν ἀκολουθοῦν σύμφωνα ἄηχα στιγμιαῖα (κ, π, τ, ξ, ψ, τσ), πὺν ξέρουμε ὅτι ὄχι μόνο δὲν συντελοῦν στὴν κώφωση τοῦ -ν, ἀλλὰ καὶ ἠχαιοποιοῦνται τὰ ἴδια ὑπὸ τὴν ἐπίδρασή του, τότε τὸ 'ν διατηριέται σύμφωνα μὲ τοὺς γενικοὺς νόμους τῆς Νέας Ἑλληνικῆς: *νὰ 'μ βάρης, νὰ 'ν ἀρουμάξης, νὰ 'γ γρατήης*. Ἄν ὅμως ἀκολουθοῦν συνεχῆ σύμφωνα, πὺν ξέρουμε ὅτι τὸ ἀφομοιώνουν, τότε τὸ ἰδίωμα, γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ἀπώλεια ἐνὸς στοιχείου χρήσιμου γιὰ τὴ σαφήνεια τοῦ λόγου, καταφεύγει σ' αὐτὸ τὸ διαβιβαστικὸ εὐφωνικὸ στοιχεῖο ι, πὺν μπορεῖ νὰ ὀφείλῃ τὴν ἀρχὴν του στὴν αὔξησῃ: *'νι φώναξα, νὰ 'νι φουνάξῃς, 'νι χόριψα, νὰ 'νι χουρέψῃς*, κλπ.

11. Οὐρανικὸ γ.

Τὸ οὐρανικὸ γ (γ+ε, ι) στὴν ἀρχὴ τῶν λέξεων, ὅταν ἀκολουθεῖται ἀπὸ φωνῆεν, καὶ στὸ μέσο τῶν λέξεων, ὅταν εἶναι μεσοφωνῆεντο, χάνει τὸν συμφωνικὸν του χαρακτήρα καὶ φτάνει ἴσαμε τὸ σημεῖο τῆς κώφωσης. Οἱ περιπτώσεις εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἄν ὕστερ' ἀπὸ τὸ γξ (j) ἀκολουθῆ φωνῆεν μεγαλύτερου ἀνοίγμα-

¹ Βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 44.

τος (α, ο, ου), τότε ἡ συμφωνική-ἡμιφωνική προφορὰ περιορίζεται σὲ μιὰ φωνηεντική ἡμιφωνική ἄρθρωση: γύφτος > γχούφτους > χούφτους, Γχώργης > χώρ'ς, Γχάννης > χάν'τς, λόγχα > λό'χ'α, λογχῶν-λογχῶν > λουχῶν τοῦ λουχοῦ (καὶ Γρεβ.).

β) Ἐὰν ὅμως ἀκολουθῇ φωνῆεν μικρότερου ἀνοίγματος (ε, ι), τότε καὶ τὸ ἡμιφωνικὸ αὐτὸ φωνηεντικὸ στοιχεῖο χάνεται δλότελα: γίδα > ἰδα, αὐτοὶ γιέ μου τὰ φτειάσαν > αὐτοὶ 'έμ'τὰ φκειάσαν, τί γιέ μου; > τσί'έμ', γελῶ > ιλῶ, γυρεύω > υρεῦου, γυρνῶ > υρνῶ, γύρω-γύρω > ὕρου-ύρου, κλωθογυρνῶ > κλουθοουρνῶ, γελάδα > ιλάδα, καλὰ γεράματα > καλὰ ιράματα, κατασταλαγῆ > κασταλαγῆ, μαγειρεύω > μαερεῦου, τραγίσιος > τραϊ'τους, τὸ τραγί > τραϊ', χαραγῆ > χαραή.¹

12. Ἠχηροποίηση ἀηχων συμφώνων.

Αὐτὴ πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ τελικοῦ -ν στὰ ἀρχικὰ κ, π, τ, ἢ ἀπὸ τὴν γειτονιὰ ἠχηρῶν συμφώνων ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποβολὴ τοῦ ι, ου: κουβ'ς > γ'βάς, κόλιαβος > γόλιαβους, (γόλιους, θηλ. γόλια, τοῦ γουλιαρίδ' Γρεβ.), κουβάρι > γ'βάρ',² ταγαρτσίκα > δραγατσίκα (δερμάτινος σάκκος τῶν βοσκῶν) δραγάτης > δραγάτ'ς. Στὸ τελευταῖο παράδειγμα -ἄν δὲν ὑπάρχη καμμιά ἄλλη εὐλογοφανέστερη ἐξήγηση - ἕνας ἐνδιάμεσος τύπος τραγάτης εἶναι ἀναγκαῖος (πραγματικὰ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ Γρεβενά).

Στὰ βλάχικα λέγεται δραγάτου καὶ δραγάτου (βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. 382 σὴ λ. ντραγάτου). Ἡ τροπὴ δρα > τρ μοροῦσε νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ μέσα στὴ νομολογία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας (βλ. M a y s e r, Grammatik der griech. Papyri² 1, 176). Ὅπως δὴ ποτε, ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι τὰ βλάχικα ἰδιώματα τρέπουν τὸ ἠχηρὸ διαρκῆς σὲ ἠχηρὸ ἀκαριαῖο, δηλ. τρέπουν τὰ σύμφωνα β, (γ, δ) σὲ b, (g, d) (τὰ παραδείγματα εἶναι μόνο γιὰ τὸ β): veteranus > μιτάρου, vox-vocem > μποάσε, vernex-icem > μιρμπέκου, visica > μπισίκα (βλ. Νικολαΐδη, ὁ. π. σ. 322, 323). Τὴν ἰδίαν φωνητικὴ ἐξήγηση προφανῶς πρέπει νὰ δώσουμε καὶ στὸ ἐπώνυμο Μπελντάρης, ποὺ ἀναφέραμε ἥδη (βλ. σ. 268 σημ. 4), καθὼς καὶ στὸ τοπων. Ντοϊράνη ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ ἀρχαῖο Δόβηρος (ρωμ. Tauriana). Ὑπάρχουν πολλὲς πιθανότητες τὸ φαινόμενο νὰ μορφεῖ ν' ἀναχθῇ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ.

13. Μετάθεση ρ.

Ὅστερ' ἀπὸ ἀποβολὴ ου, ι ἢ ἄσχετ' ἀπ' αὐτὴν: κίτρινος - κιτρι-

¹ Βλ. Μπουντωνά, ὁ. π. 27. Σπανδωνίδη, ὁ. π. 117 διασκεδάζουν ὡς ἐπὶ χαραή. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 32. Καὶ στὰ Γρεβενά τὸ φαινόμενο ἐμφανίζεται μὲ τὸν ἴδιον τρόπο.

² Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 45 γκβαλῶ γκβᾶ; (Βελλ., Σάμ.), γκβάρ, γκδούν' Ἠπ. Μακ.

νίζω - κιτρινίσα > κίτσιονους - κιτσιόν'σα,¹ κραιμολάχανο > καρβουλάχανου,² (γαρβουλάχανου Γρεβ.), στέργω > στρέγον.

14. Ἀμοιβαία μετάθεση συμφώνων.

Ἀμύγδαλα > μύδαλα, (καὶ Γρεβ.) καὶ μύργυλα (ἀπὸ ἀνομοίωση), τὰ ἐπίκουπα > τὰ πίκ'πα³ > τὰ πίκ'κα.

15. Ἀνομοίωση.

Ἀνομοιωτικά φαινόμενα παρατηροῦνται σὲ ὅλα τὰ δυσκολοιτρόφερα συμφωνικά συμπλέγματα, ποὺ δημιουργοῦνται ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποβολὴ τοῦ ου καὶ τοῦ ι. Στὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα οἱ συνηθέστερες ἀνομοιωτικὲς ἀπλουστεύσεις πολυσυμφωνικῶν συμπλεγμάτων εἶναι :

σικ > σκ : βιαστικός > βιασι'κός > βιασ'κός, νηστικός > νησ'κός, χτενίστηκα > χτενιδ'κα, θερίστηκαν > θηρίδ'καν.

φτιν > φν : χάφτουν > χάφ'ν, πέφτουν > πέφ'ν.

φτικ > φκ : νίφτηκα > νίφ'κα, ἀλείφτηκα > ἀλείφ'κα.

στλ > σλ : στειλιάρι > σ'λάρ'.⁴

χτλ > χλ : δάχτυλο > δάχ'λου.⁵

Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις τὰ συμφωνικά συμπλέγματα, ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρία σύμφωνα, ἔχουν στὸ μέσο ἓνα τ τὸ ὁποῖο φεύγει.

Ἀνομοίωση σὲ συνεχόμενες συλλαβὲς ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ὁμοίου συμφώνου ἢ, ὁπωσδήποτε, συμφώνου, ποὺ ἀνήκει στὴν ἴδια ἀρθρωτικὴ σειρὰ, ἔχουμε :

α) ἀποβολὴ συλλαβῆς ἀπὸ ἀνομοίωση : κατασταλαγή⁶ > κασταλαή.

β) ἀποβολὴ συμφώνου ἀπὸ ἀνομοίωση : (συνηθέστερη στὶς συναντήσεις σ + σ) : ἐπιλαλῶ > πιαλῶ, συσσεισμός⁷ > δνειδ'μός, πεντακόσιες > πινδακόις, τριακόσιες > τριακόις, νὰ λύσης > νὰ λύης, νὰ πιάσης > νὰ πιάης, νὰ κουβαλήσης > νὰ κουβαλήης, νὰ χωρίσης > νὰ χωρίης,⁸ (ἀλλὰ

¹ Βλ. Μ πουντῶνα, δ. π. 12 *κιτρινίζου*. Τζάριτζανο, Θεσσαλ. 74.

² Βλ. Μ πουντῶνα, δ. π. 34 *καρβολάχανου*. Ἀρμυρανατινὸ, Ἠπειρ. Γλώσσ. 51 *κομρολάχανο*.

³ Βλ. Σούλη, Ἠπειρ. Χρ. 1 (1926) 321 τ' ἀπίκπ'α.

⁴ Βλ. Ἀ. Ἀ Παπαδόπουλο, δ. π. 27.

⁵ Βλ. Ἀ. Ἀ Παπαδόπουλο, δ. π. 44.

⁶ Βλ. Ἀ. Ἀ Παπαδόπουλο, δ. π. 113.

⁷ Ἡ λ. συναντιέται στὴν Κοινὴ (Πλ. 3 Βασ. 19, 12. 4 Βασ. 2, 1) καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶναι ἀρχαιοδιαλεκτικὴ (μακεδονική);

⁸ Βλ. Ἀ. Ἀ Παπαδόπουλο, Γραμμ. 25 - 26. Λεξικογρ. Ἄρχ. 6 (1929) 136 (Χαλκιδικ). Τζάριτζανο, Περὶ τῆς συγχρόνου Θεσσαλικ. διαλέκτου σ. 19.

ἐχώρισες > *χώρισις, κουβάλ'τσις, ἔλ'τσις*, κλπ.). Ὁ Ρερνοί¹ ἔχει ἀποδείξει ὅτι ἡ πραγματοποίηση τῆς ἀνομοίωσης στοὺς τύπους *νά χουρί'ης*, κλπ., κί' ἢ μὴ πραγματοποίησέ της στοὺς τύπους *ἐχώρισες > χώρισις*, κλπ., ὀφείλεται στὴ γειτονιά τοῦ τόνου: στὴν πρώτη περίπτωση ὁ τόνος βρίσκεται στὴν παραλήγουσα, δηλ. ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸ πρῶτο σ, ἐνῶ στὴ δευτέρη περίπτωση βρίσκεται στὴν πρόπαραλήγουσα, δηλ. μακρυνὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο σ, καὶ γι' οὗτὸ δὲν πραγματοποιεῖται ἡ ἀνομοίωση. Τὸ φαινόμενο μὲ τοὺς ἴδιους νόμους ἰσχύει καὶ στὰ Γρεβνά, ἐμφανίζει δὲ διάφορες ποικιλίες στὰ βόρεια ἰδιώματα.²

16. Κώφωση (;) (ἀνομοίωση;) χ

Στοιχειὸ > σ' χειὸ Γρεβ. > *στωιὸ*, ψηφίζω > *ἀψ'χῶ - ἀψηῆσα*,³ ἀστοχῶ > *ἀστώσα*.

17. Τονικὲς μεταβολές.

Πτεινὸς > *πέτ'νους*, δεξιὸς > *δέξους*, ζερβὸς > *ζέρβους*,⁴ παντοῖος (;), πάμποιος (;) > *πάνδζους*,⁵ *μόναχους*, *στορόγγυλους*⁶ (καὶ Γρεβ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Τ Υ Π Ι Κ Ο

18. Ὁ πληθυντικός.

α) Ἡ ἀναλογικὴ ἐπίδραση τῆς ὀνομαστικῆς τοῦ πληθ. ἐπάνω στὴν αἰτιατικὴ, ποὺ παρατηρεῖται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, καθὼς εἶναι γνωστό, ἐποχὴ τῆς γλώσσας μας καὶ συνεχίζεται ἴσαμε τίς μέρες μας,⁷ ἐπεκτάθηκε

¹ Βλ. Ρερνοί, *La dissimilation du σ intervocalique dans les dialectes néo-grecs*. Paris. 1905 σ. 3.

² Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 25.

³ Ἄ. Τζάρτζανο, Θεσσαλ. 18. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 31, 35 *μοναχά > μοναά, ξέχασα > ξέασα, τὰ χωρίφια > τὰ ουράφια*, (Κομοτ. Ξάνθ.). Λεξικογρ. Ἄρχ. 6 (1923) 135-6 *ἀστώσα, ἔϊς (= ἔχεις), βέϊς (βήχεις), βρῆϊς (βρέχεις)*.

⁴ Βλ. Στεργιόπουλο, Ἑπειθ. Χρ. 7 (1939) 210.

⁵ Πάντοτε στὴ φράση *ὁ πάντζιος, ὁ ράντζιος*, *παράλληλη* τῆς *οὐ ποίους, οὐ δέϊους*. Ἡ λ. *ράντζους* πρέπει νὰ σχετισθῆ, νομίζω, μὲ τὸν ἀόφ. *ἔρρανα* τοῦ *ραίνω* (πβλ. *ἔραμα κί' ἔρανα* καὶ τὸν μέλλοντα *θα κάμω καὶ θὰ ράνω*). Γιὰ τὸν σχηματισμὸ αὐτὸν βλ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 1, 619.2, 120. Ἄνδριώτη, Ἀθηνά 61, 43-44. Τσοπανάκη, Ἑπειθ. Φιλολ. Σχ. Πανεπ. Θεσσ. 6, 256, 280.

⁶ Γιὰ τίς τονικὲς μεταβολές στὰ ρήματα βλ. 288 συν.

⁷ Βλ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 2, 23, 28. Γεν. Γλωσσ. 87. Ἄκ. Ἄν. 2, 8. 85. Einleitung 29.

στό Σιατιστινὸ ἰδίωμα (καὶ στὴν περιοχὴ Γρεβ.) καὶ στὴν τελευταία τάξη ὀνομάτων, τῶν ἄρσ. σὲ-ος (γεν.-ου), τὰ ὅποια ἐπιμένουν ἀκόμα στὴ νεοελληνικὴ Κοινὴ νὰ διατηροῦν τοὺς ἀρχαίους διαφοροποιημένους τύπους : οἱ ἄνθρωποι-τούς; ἀνθρώπους. Ἡ ἐνοποίηση ἔχει πραγματοποιηθῆ σὲ ἀρκετὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα—κυρίως στὰ βόρεια—καὶ σὲ μερικὸ μικρο-σιατικὰ τῆς αἰγαιακῆς περιοχῆς.¹ Ἔτσι ἔχουμε : οὐ λύκους—οἱ λύκ'-τ'ς λύκ', οὐ καλόϊρους—οἱ καλουέρ'-τ'ς καλουέρ', οὐ ἄνθρουπους—οἱ ἀνθρῶπ'-τ'ς ἀνθρῶπ', κλπ.

β) Συνηθίζεται ὁ περιληπτικὸς πληθ. τῶν οἰκογενειακῶν κ' ἐπαγγελματικῶν κυρίως ὀνομάτων : οὐ Κακάλ'τς—οἱ Κακαλαῖοι, οὐ Μάλαμας—οἱ Μαλαμαῖοι, οὐ δραγάτ'ς—οἱ δραγατσοῖοι, οὐ νουμάρχ'ς—οἱ νουμαρχαῖοι, οὐ νοικουκύρ'ς—οἱ ν'κουκυραῖοι, οὐ τσουβάνους—οἱ τσουβαναῖοι καὶ τσουβαναραῖοι, (καμμιά φορὰ καί : οὐ δάσκαλους—οἱ δασκαλαῖοι).²

γ) Ἀντίθετα πρὸς τὸ νεοελληνικὸ κλιτικὸ σύστημα ὁ πληθ. τῆς λ. ἢ μαῖμοῦ κάμνει οἱ μαῖμῆς (καὶ στὰ Γρεβ.).

δ) Τὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα κ' ὄλη γενικὰ ἢ περιοχὴ τῆς Δ. Μακεδονίας (Γρεβενά, Τσοτύλι, Κοζάνη, κλπ.) εὐνοεῖ ἕναν μεταπλασμό, ποὺ μᾶς δίνει ἀπὸ ἐνικὸ ἀριθμὸ ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ γένους ἕναν πληθυντικὸ οὐδετέρου σὲ-ια, κ' ἔτσι ἔχουμε ἀρκετὰ διπλόκλιτα οὐσιαστικά. Ὁ μεταπλασμοὸς αὐτὸς εὐνοεῖται ἰδιαίτερα στ' ἀνισοσύλλαβα ἀρσενικά, ποὺ στὴ νεοελληνικὴ Κοινὴ ἔχουν τὴν ὀνομ. τοῦ ἐν. σὲ-ς καὶ τοῦ πληθ. σὲ-δες :

Ἀρσενικά : οὐ κιφτσῆς—τὰ κιφτσέδια, οὐ κουραβιῆς—τὰ κουραβιέδια, οὐ λέλικας—τὰ λιλέκια, οὐ μπαχτσῆς—τὰ μπαχτσέδια, οὐ σαρμάς—τὰ σαρμάδια, οὐ τσινικῆς—τὰ τσινικέδια. Ἀλλὰ καὶ οὐ μέρουντας—τὰ ιροντζια (καί : οἱ μέρ' καί : ιροντζ'), οὐ λόγους—τὰ λόγια, οὐ μύθους—τὰ μύθια, οὐ δζέπ'ς—τὰ δζέπια, οὐ τσοίχους—τὰ τσοίχια.

Θηλυκά : ἢ ἀρνίθα—οἱ ἀρνίθις καὶ τ'ἀρνίθια, ἢ γαλότσια—τὰ γαλότσια, ἢ ἱλάδα (γελάδα)—τὰ ἱλάδια, ἢ παντόφλα—τὰ παντόφλια³ (ἢ κουσόρα—τὰ κουσόρια Γρεβ. = κοφίνια).

ε) Συμφυρμὸς μὲ τὸν πληθ. ἄρ. ἄλλου ὀνόματος χωρὶς ἀλλαγὴ τοῦ γένους : τοῦ δάχ'λцу (δάχτυλο) (-τὰ δάχ'λα Γρεβ.)—δαχ'λίδια (καί : τὸ δαχ'λίδ'—τὰ δαχ'λίδια=τὸ δακτυλίδι, κοινό).

ζ) Διατήρησις τῆς ἴδιας κλιτικῆς κατηγορίας μὲ ἀλλαγὴ ὅμως

¹ Βλ. Hatzidakis, Einleit. 23. MNE. 2, 23 28. Σύντ. Ἱστορ. 92·93. Μπουνητώνα, Βελβ. 42. Ψάλλτη, Θρακ. 65. Σπανδωνίδη, Μελέν. 78 στ. 1 «γιατ' ἔχει Τοῦρκοι ἀνύπαντροι καὶ Φράγκοι παλληκάρια».

² Βλ. Μπουνητώνα, ὁ. π. 42. (Καὶ στὰ Γρεβ.)

³ Βλ. Ἀ. Ἀ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 59 (Αἰτωλ.. Ἡπ., Β. Εὐβ. Σάμο).

τοῦ γένους σὸν πληθ. : ὁ παρὰς - οἱ παράδες θηλ. «κέρδισε πολλές παράδες».¹

η) Μετάσ : αση σὲ ἄλλο γένος : (ἦ) φανέλλα - (τὰ) φανέλλα - τὸν φανέλλου, ἦ πλάιτη - ὄ πλάιτ'ς,² ἦ τζέπη - οὐ δζ'ι-τ'ς.

19. Ἐπίθετα.

α) Οὐ ξρύς - ἡ ἀρά - τοὺ ξρύ, οὐ ὀπλῆς - ἡ ἀπλιὰ - τοὺ ἀπλῶ (τοῦ ἀπλῶ πιάτου), οὐ βαρὺς - ἡ βαριά - τοὺ βαρὺ,³ κλπ.

β) Π α ρ α θ ε τ ι κ á.

Συχνὴ εἶναι ἡ μονολεκτικὴ ἔκφορὰ τοῦ συγκριτικοῦ μὲ τὴν κατάληξη - τέρους > τίρους : γλυκὸς - γλυκότερους καλὸς - καλύτους, πικρὸς - πικρότους, πουλὺς - πλιότερους, τρανὸς - τρανύτερους, (καὶ Γρεβ.).⁴

Γιὰ τὸ ὑπερθετικὸν χρησιμοποιοῦν μόνον περίφραση : οὐ πιὸ πικρός, πουλὸν πικρός, ντιπ πικρός.

20. Ἄντωνυμίες.

α) Π ρ ο σ ω π ι κ ές. Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀδύνατοι (ἐγκλιτικοί, προκλιτικοί) τύποι τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας β. προσ. : τος - τοι (αὐτοὶ εἶναι κοινοὶ καὶ στὰ ἰδιώματα καὶ στὴ νεοελλ. Κοινὴ : νά-τος, νά-τοι, νά-την, νά-τες, νά-το, νά-τα), κυρίως ὁ πληθ. τοῦ οὐδετέρου τα σὲ ἰδιαιτέρες χρήσεις ἀσυνήθιστες στὴ νεοελλ. Κοινὴ (στὴ θέση γενικῆς ἢ μὲ τὴ σημασία κτητικῆς ἀντων.) : ἤσαν μουνάχα τα, οδμίλ'τα (δμίλησι) μαζί τα (προσωπ.), χάρ'καν τὰ παιδιὰ πὸν ἤρι οὐ πατόρας τα, ἔφαγαν τοὺ ψουμί τα, ἔκλαιαν τὴ μίνα τα, φοροῦν τὰ παπούτσια τα (κτητ.). Ἡ χρῆσις εἶναι ἡ ἴδια καὶ στὰ Γρεβενά.

Μιὰ τέτοια χρῆσις τοῦ τύπου αὐτοῦ τὴ συναντοῦμε μιὰ φορὰ, ὅσο ξέρω, στὴ Γραμματικὴ τοῦ S. Portius.⁵ Ὁ Χατζιδάκης,⁶ σχολιάζοντας τον τὸν θεώρησε ἀνύπαρκτο.

β) Ἐ ρ ω τ η μ α τ ι κ ές : Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κοινὲς ποιὸς - ἂ - ὄ, τί >

¹ Βλ. Γσοπανάκη, Ἐπει. Φιλολ. Σχ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 σ. 256.

² Βλ. Σούλη, Ἠπειρ. Χρον. 1 (1926) 189 μὲ μιὰ πλάκα σὸν πλάτ'.

³ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Λεξικογρ. Ἄρχ. 6 (1923) 139 στραβιά, τρυφεριά, (Χαλκιδική). Σούλη, Ἠπειρ. Χρ. 1 (1926) 186 μικρὸ πουλι φαρμακρὺ.

⁴ Βλ. Σπανδωνίδη, Μελεν. 144 «μικρότους, τρανύτερους, γουματότους, καλύτους. Ἡ κατάληξις - ὄτατος εἶναι σπανία».

⁵ Βλ. Ducange, Gloss. σ. XXVII (ἀπατόιον - ἀπατάτα) S. Portius - Meyer - Lübke, Grammatica linguae gr. vulgaris 1889 σ. 173 (ἡ παραπομπὴ ἀπὸ τοῦ Χατζιδάκη, MNE. 2, 477).

⁶ Βλ. Χατζηδάκη, MNE. 2, 477 «ἀπατάτα ὡς πληθ. τοῦ ἀπατόιου» (τὸ κείμενον τῆς Γραμμ. σὸν πρόλογον τοῦ Ducange, σ. XXVII ἔχει ἀπατόιον), «εἶναι ἄγνωστον εἰς ἐμέ' νομίζω δὲ ὅτι οὐδὲ δύναται νὰ λεχθῆ ἄντι ἀπατάτων».

τοί, σώζεται ἀκόμα ἡ πόταπος - πόταπη - ου μὲ τὴ σημασίαι τοῦ ποῖός τις, δλοῖός τις, ὅπως καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς Κοινῆς.¹ Μὲ τὴν ἴδια σημασία σώζεται καὶ σὲ ἄλλα νεοελληνικὰ ἰδιώματα,² «πόταπου φουστάν' πῆρις, μάρ' ;» (μωρῆ, τί εἶδους φουστάνι πῆρες ; ποιοῦ χρώματος ;) Ἡοθη οὐ καινούργιους δεσποτί'ς. Πόταπους εἶνι μάρ' ; (πῶς περίπου, ποιά ἐμφάνιση ἔχει ;).

γ) Δειχτικῆς. Οἱ δειχτικῆς ἀντων., αὐτός, λεινούς, τόσους, ἐνισχύονται μὲ τὸ ἐπιτακτικὸν γιὰ, πού ἐπαναλαμβάνεται καὶ δυὸ φορές, ὅταν ἔχουμε ἔμφαση : αὐτός, αὐτός-γιά, αὐτός γιά-γιά, λεινούς, λεινούς-γιά, λεινούς γιά-γιά, τόσους, τόσους-γιά, τόσους γιά-γιά.³

Ἡ κλίση τους εἶναι ἡ ἑξῆς : αὐτός - αὐτῶ - αὐτό, ἀφ'νοῦ - ἀφ'νῆς - ἀφροῦ, αἰτ. αὐτόν - αὐτήν - αὐτό. Πληθ. αὐτοὶ - αὐτῆς - αὐτά. Γεν. ἀφ'νῶν, αἰτ. αὐτούς - αὐτῶς - αὐτά. Ἰκείνους - λειν' - λεινοῦ, γεν. λειν', λειν'ς, λειν', αἰτ. λεινοῦν - ν'ν - νου. Πληθ. λειν' - λεινίς - λεινίνα, αἰτ. λειν'ς - νίς - να.

δ) Ὁριστικῆς. κανένας, -καμιὰ - κανένα, καγκαέννας (-καγκαμία - καγκαένα) (<κᾶν - κανέννας).⁴

21. Ἐπιρρήματα.

Χτῶς (χθῆς > χτές), πόθεν (πόθεν ἔρχισαι, πόθεν τὰ πῆρις, πόθεν τοὺν ξέρ'ς),⁵ οὔδι, οὔτι, οὔτι (ᾧδε), πού ἐνισχύεται μὲ τὸ τροπικὸν εἶται : οὔδι εἶται = εἶσαι ἀκριβῶς, ἢ μὲ τὸ τοπικὸν αὐτοῦ : οὔδι αὐτοῦ (οὔδ' αὐτοῦ Γρεβ.) = ἔδῶ, ἔδῶ ἀκριβῶς. Παρατηροῦμε δηλ. ὅτι τὸ ἐπίρρ. δὲν εἶναι ποτὲ ἀτλὸ κι' ἡ σημασία του καθορίζεται ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐπίρρημα, πού τὸ συνοδεύει.⁶ ταπί'κα (τὰ ἐπίκουπια) = μπρούμουτα,⁷ θάρουμ' = ἴσως.⁸

¹ Βλ. Preisigke, Wört. der gr. Papyri 2, 346. (Ox. 1678, 16. 3. αἰ. μ. Χ.) ΚΔ. Μαρκ. 13, 1. Λουκ. 1, 29, 7, 3. Ματθ. 8, 27.

² Στὰ ροδ. ἰδ. σώζεται μὲ τὴν ἴδια σημασία. Στοῦ Ψάλτη, Θρημ. 198 τὸν ἴδιο τύπο τὸν βρισκόμε μεταφρασμένο : «εὐτελής, ποταπός». Ὑποψιάζομαι πὼς ὑπάρχει κάποιον λάθος.

³ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 79.

⁴ Βλ. Ἀρβαντινός, Ἡπειρ. Γλ. 41

⁵ Καὶ στὰ Γρεβ. Μὲ τὸν τύπο πόθεν, στὴ Χάλκη Δωδεκαν. Βλ. Τσοπανάκη, Τὸ ἰδιώμα τῆς Χάλκης, Ρόδος 1949, σ. 54.

⁶ Βλ. Σταματέλλο, Λευκάδ. 385 ὅπου ἀναφέρεται ἕνας τύπος ἐγδέτοι καὶ ἐδεδέτοι = οὔτω πῶς, πού τὸν παγάγει ἀπὸ τὸ «ἐγ' ἐδ' (;) καὶ τοῦ τροπικοῦ εἶται» (γι' αὐτὸ ὑποθέτω πὼς πρέπει νὰ διαβαστῆ ἐγδέτοι, ἐδεδέτοι). Νομίζω πάντως πὼς ἡ συσχέτιση τοῦ οὔδι (ᾧδε) μὲ τὸ ἐγδ', ἐδεδ', εἶναι προφανῆς. Γιὰ διαλεκτικῆς σημασίες τοῦ ᾧδε στὴν ἀρχαία ἐποχὴ βλ. Bechtel, Griech. Dial. III (Ionische Dial.) 28.

⁷ Βλ. Dawkins, Ἀφίερ, εἰς Χατζιδ. 49 κούπα Φάρασ., Σιλ., πρόκουπα Κύπρ. (ἀπόκουπα Μσχ.), ἐπίκουπα Κρήτ., (κούπια στὴ Ρόδ. «γύρισε κ.» ἀντίθετο τοῦ ἀνάσκελλα, ἀλλὰ «τὸ ζὸν ἔππεσε μπρούμουτα» = ἔπεσε μὲ τὰ μούτρα μπροστά, καὶ ε. μπρουμουτίζω).

⁸ Βλ. Μπουντιώνα, ὁ. π. 49.

22. Ἐπιφωνήματα.

Ἐπιφώνημα: «ἄηλι σὶ μένα», «ἄηλι στοῦμ βαντζιχούμενο τῆς γειτουριάς τοῦ δειλνοῦ» (- στή; γειτουριά; τοῦ γιόμα Γρεβ.).¹

23. Ρήματα.

Οἱ σημαντικότερες ἰδιορρυθμίες στὴν κλίση τῶν ρημάτων εἶναι οἱ ἑξῆς: α) ἄ ν α λ ο γ ι κ ῆ ἔ ξ ο μ ο ἰ ω σ η σὲ ἄ τοῦ τελευταίου φωνήεντος τῶν καταλήξεων τοῦ παθητ. παρατατικοῦ: *ἐρχομαν· ἐρχουσαν· ἐρχουνταν· ἐρχόμασταν· ἐρχόσταν· ἐρχουνταν*. Ἰλιούμαν (γελιόμουν) - *ιλιούσαν· ιλιούνταν· ιλιούμασταν· ιλιούσταν· ιλιούνταν*. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει βέβαια μεγάλη διάδοση καὶ ἀρκετὲς ἰδιορρυθμίες στὰ Βόρεια ἰδιώματα.²

β) Ἄ π ὸ ἔ ν ε σ τ ῶ τ α σὲ - αῖνω, - ἐνω σχηματίζεται σὲ μερικὰ ρήματα παρατατικῶς σὲ - ιοκα: *μαθαίνου· μάθνιοκα, (ἀπο)μένου· ἔμνιοκα (ἀπόμνιοκα), παθαίνου· πάθνιοκα, πιθαίνου· πέθνιοκα*. Εἶναι φανερὸ πῶς ὁ σχηματισμὸς αὐτὸς ξεκίνησε ἀπὸ τὰ ρήματα τοῦ τύπου *ἀποθνήσκω· ἀπέθνησκον· ἀπέθανον*. Ἔτσι ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά πολλοὶ ἔνεστῶτες μετασχηματίσθησαν σὲ - σκω στὰ διάφορα νεοελλ. ἰδιώματα: *μνίσκω, γνίσκομαι, λούσκομαι, χτίσκομαι* κλπ.,³ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔνεστῶτες σὲ - σκω μετασχηματίσθησαν σύμφωνα μὲ τὸ θέμα τοῦ ἀορίστου: *ἀπέθανον· πεθαίνω*. Οἱ σιατιστινοὶ τύποι προσφέρουν μίαν ἐνδιάμεση κατάστασι, ὅπου δὲν σώζεται τὸ ἔνεστωτικὸν θέμα σὲ - σκω, σώζεται ὅμως ὁ παρατατικὸς, σύμφωνα μὲ τὸ ὑποθετικὸν σχῆμα: *ἀποθνήσκω· ἀπέθνησκον· ἀπέθανον: πεθαίνω· πέθνιοκα· πέθανα, ἔμαθον· μαθαίνω· μάθνιοκα, ἔμνιοκα· μένω· ἔμνιοκα, ἔπαθον· παθαίνω· πάθνιοκα*. Τὸ ἴδιον σχῆμα φαίνεται πῶς συνηθίζεται καὶ σὲ ἄλλα ἰδιώματα.⁴ Ἡ προϋπαρξὴ τῶν ἔνεστωτικῶν τύπων σὲ - σκω καὶ στὴ Σιατίσιστα (*μνίσκω, παθνίσκω, κλπ.*) δὲν ἀποκλείεται

¹ «Παντεχομένους (<*ἀπαντεχομένους>) αὐτὸς πὸν περιμένει. Βλ. Πολίτη, Παροιμ. I, 25 «ἄηλι τὸν ἐδεχόμενον τὸ γιόμαν ἐκ τὸ χωρίον» (Ἐθνικὴ σολογή).

² Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 93-4. Κυριακίδη, Λεξικογρ. Ἄρχ. 6 (1923) 377 Κομοτ. Δὲν μπόρεσα νὰ διαπιστώσω τὴ μαρτυρίαν τοῦ Μπουτῶνα, (δ. π. 52) οἷ τὸ β. ἐν. πρὸς τοῦ παθ. παρατ. σχηματίζεται σὲ - ταν (*μαθγιέταν, καταργιέταν*) στὴ Σ.

³ Βλ. Hatzidakis, Einleit. 416-17 (πολλὰ παραδ. ἀπὸ Καππαδοκ., Κύπρ., Μακεδ., Θράκη, Θεσσαλία, κ. ἄ.).

⁴ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 89 *πλένου· ἐπλίνοκα Ἄδρια*, λέγου· ἐλέγιοκα Αἴν, πιθαίνου· πέθνιοκα καὶ ἔνεστ. *πιθνίσκον Βελβ., ἐπλύνοκα, ἰσθάρτεσκα Σέρφ.*... «Ἐν Μελενίκῳ διὰ τοῦ - ιοκα σχηματίζεται ὁ παρατ. τῶν εἰς - αῖνω ρημάτων».

φυσικά, ὅπως δὲ ἐπισημαίνεται καὶ ὁ κανονικὸς σχηματισμὸς τοῦ παρατατικού (μαθαί-ου-μάθινα). Πάντως εἶναι ἀξιοπρόσεκτο τὸ ὅτι ἔχουμε παρατατικὸ ἀπὸ διαφορετικῶν θέμα: μαθαίνου-μάθινα, παθαίνου-πάθινα-αἰα, κλπ.¹

γ) Ἦν εἶναι σχηματίζεται σὲ -λνω καὶ σὲ -ρω, ὁ ἐνεστώτας τῶν ρημάτων ποὺ λήγουν σὲ -λλω (-λ)λῶ, -ρίζω > ἀκαλνῶ, κολ-λῶ > ἀκολνῶ, κουβιλῶ > κουβαλνῶ, παραγγέλλω > παραγγέλνου, στέλλω > στέλνου, στολί-ζω-ἐ-τόλισα- *στολῶ > στουλνῶ, γυρίζω- ὑρ'σα-υρνῶ, κλουθοῦρνῶ, καθιρίζω-καθαρίσα-καθαρνῶ (καθερνῶ Ρόδ.), σπαράζω-ἐσπάραξα- *σπαρῶ > σπαρνῶ (=μετα)κινῶ-οὔμαι,² χαλῶ > χαλνῶ, ψάλλω > ψάλλου. Ἄλλὰ καὶ κανονικά: ἰλῶ (γελῶ), οὔμιλῶ, φιλῶ.

δ) Τὰ ἀρχαῖα περισπώμενα, ὅσα διατηρήθηκαν, καὶ ὅσα καινούργια σχηματίσθηκαν ἀναλογικὰ (γυρίζω-ἐγύρισα-(γ)υρνῶ, ἐνδύω-ἐξιδύσα-ντῶ, πτύω-ἐφτυσα-φτῶ, σβέννυμι-ἐσβεσα-ἐσβησα-σβῶ, στολί-ζω-ἐστόλισα-στουλνῶ),³ κλίνονται σύμφωνα μὲ τὰ ἀρχαῖα σὲ -άω, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἱστορικό τους θέμα: (ἀ)καλνῶ-ἄς-ἀει-ἄμε-ἄτσι-νοῦν. Ντῶ-ἄς-ἀει-ντοῦμι-νῆτσι-ντοῦν. Ὁ παρατατικὸς σὲ -οῦσα: καλνοῦσα-σις-οῦσι-οῦσαμι-οῦσασι-οῦσαν. Στὴ μέση φωνὴ ἡ κλίση εἶναι πάλι ἐνιαία, ὑπερίσχυσε ὅμως ἡ κατηγορία τῶν ρημάτων σὲ -έω: (γελιοῦμαι) > ἰλιοῦμι-ἰλιέσι-ἰλιέτσι-ἰλιούμιστοι-ἰλιέσσι-ἰλιοῦντι (ἐνδύομαι) > ντζιοῦμι-ντζιέσι-ντζιέτσι-ντζιούμιστοι-ντζιέσσι-ντζιοῦντι. Παρατ. ντζιούμαν-οῦσαν-οῦνταν-οῦμασαν-οῦσαν-οῦνταν.⁴

ε) Ἡ αὕξη τῆς ἀδυνατίσε καὶ παραλείπεται, ἔκτος φυσικὰ ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ποὺ τονίζεται: φαίνουμι-φαίνουμαν-φάν'κα, κλπ., ἀλλὰ τρώ-γω) -τρῶου-ἐτρουγα-ἐφαγα, (εἰσβαίνω) -σιβαίνου-σέφ'κα (εἰσέβηκα).⁵

¹ Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ εἶδα, εἶγα, εἶπα, ἤπια, ἤξιρα, ἤβρα, ἡ αὕξη σὲ (εἰ-) ἤ- ἀκούεται καὶ στὸν ἀόρ. τοῦ φέρνω-ἤφιρα (καὶ ἔφερα) (καὶ στὰ Γρεβ.).

24. Ὁ τόνος.

Ὁ βασικὸς τόνος διατηρεῖται (γ)ύρνα-ύρνασι, κράτα-κράτασι, πιάλα-πιάλασι, πιρπάτα-πιρπάτασι), ἀκόμα καὶ στὶς περιπτώσεις

¹ Βλ. καὶ H a t z i d a k i s, Binleit. 416-7 μαθαίνω-ισκα, φέρω-φέρισκα, θωρῶ-θώρισκα κλπ. Καπαδ., Φερτάκ. κ. ἄ.

² Βλ. Σ τ α μ α τ ἔ λ λ ο, Λευκάδα 379 σπαρνῶ . . . «σπαρνῆε τὸ μάτι μου».

³ Βλ. Ἄ. Τ ζ ἄ ρ τ ζ α ν ο, Περί τῆς συγχρόνου Θεσσαλικῆς διαλ. σ. 69.

⁴ Ὁ Μ π ο υ ν τ ῶ ν α ς, δ. π. 52 λέγει ὅτι ὁ παρατ. διατηρεῖ τὸ φωνῆεν ποὺ ὑπάρχει στὸν ἐνεστ. «μαδγιέταν, καταργιέταν, . . . κοιμάταν, κατὰ τὸ γ ἐν. προσ. τοῦ ἐνεστ». Βλ. παραπάνω σ. 287 σημ. 2.

⁵ Προστακτικὴ σέβα (ἔμπα μέσα).

ὅπου παραβιάζεται ὁ νόμος τῆς τρισυλλαβίας, ὅποτε ὁ τόνος μένει στὴν ἀντιπροπαραλήγουσα. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἀναπτύσσεται ἕνας δεύτερος τόνος στὴν παραλήγουσα, κι' ἔτσι διχοτομεῖται τὸ ρῆμα σὲ δύο τμήματα τροχαϊκοῦ ρυθμοῦ: *ἔφαγα—ἔφα-γάμι, ἔφα-γέτσι, κάθουμι—κάθου-μέτσι, φαίνουμι—φαίνου-μέτσι, (γ)έλασι (προστ.)—(γ)έλα-σέτσι, οὐμίλησε (προστ.)—οὐμίλη-σέτσι, πιρπάτ'σι—πιρπάτη-σέτσι.*

Τὸ φαινόμενο στὴν τέτοια μορφή του ἔκτείνεται σὲ ὅλη τὴ Δ. Μακεδονία (Γρεβενά, Ἐράτυρα, Τσοτύλι, Σισάνι, Κοζάνη, Βελβεντό, κ.ά.), νοτιότερα στὴν Καλαμπάκα καὶ λοιπὴ Θεσσαλία,¹ ἀλλὰ καὶ στὸν Πόντο.² Γενικότερα ὅμως ἡ παραβίαση τοῦ νόμου τῆς τρισυλλαβίας κι' ὁ τονισμὸς τῶν λέξεων στὴν ἀντιπροπαραλήγουσα (χωρὶς ἀναγκαστικὰ νὰ δημιουργεῖται δεύτερος τόνος),³ ἢ ἀκόμα καὶ στὴν πεμπτολήγουσα⁴ εἶναι φαινόμενο συνηθισμένο σὰ βόρεια ἰδιώματα.

Μὲ τὴ δημιουργία τοῦ δεύτερου τόνου στὴν παραλήγουσα βρισκόμαστε περίπου στὸν ἴδιο μηχανισμὸ τῆς ἔγκλισης τοῦ τόνου· κι' ἐκεῖ δηλ., μὲ τὸ ἀνέβασμα τοῦ τόνου στὴ λήγουσα τῆς προηγούμενης λέξης, ὅταν αὐτὴ τονίζεται στὴν προπαραλήγουσα, δημιουργεῖται ἕνας διχασμὸς τῆς λέξης σὲ δυὸ τμήματα τροχαϊκοῦ ρυθμοῦ (ὅταν τὸ ἐγκλιτικὸ εἶναι μονοσύλλαβο): ὁ ἀνθρωπὸς μας=ὁ *ἄνθρω-πόσας*, ἄφησέ με=*ἄφη-σέμε*, κλπ. Δὲν λείπουν ὅμως καὶ ἄλλοι περίεργοι σχηματισμοί, ὅπως στὴν περίπτωση ποὺ δημιουργεῖται ἕνας ἰσχυρὸς δεύτερος τόνος ἐπὶ τὴ λήγουσα σὲ μερικὰ βόρεια ἰδιώματα: **ἤρκουντανε* > *ἤρκουντα-νά*,⁵ ἐνῶ ὁ βασικὸς μένει στὴν ἀντιπροπαραλήγουσα. Ἐδῶ ἡ ἐξήγηση πρέπει νὰ ζητηθῆ στὴ διατήρηση τοῦ δακτυλικοῦ ρυθμοῦ τῶν μέσων ρηματικῶν τύπων: *φαίνουμι—φαίνισι—φαίνιτι*, κλπ. **φαίνουμι-σι*.

25. Προστακτικὴ.

Μερικοὶ τύποι τῆς προστακτικῆς παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἔχουμε βέβαια καὶ τοὺς κανονικοὺς σχηματισμοὺς τοῦ ἐνεργ. ἐνεστ. καὶ ἀορ., ποὺ ἔχουν μονάχα τονικὲς διαφορὰς ἀπὸ τοὺς κοινούς: *πάρι·πάριτσι, τρώι·τρώιτσι, φεύγα·φεύγατσι, (γ)ύρα·(γ)ύρατσι, κράτα·κράτα-*

¹ Βλ. Τ ζ ά ρ τ ζ α ν ο, Περὶ τῆς συγχρόνου Θεσσαλικῆς δισλέκτου σ. 21.

² Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 49. Μ π ο υ ν - ὶ ν α, ὁ. π. 47· Β α λ α β ἄ ν η, Ζῶντα μνημεῖα (Ἄρχ. Νεωτ. Ἑλλην. Γλώσσ. I, 207).

³ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 49. Κ ο υ ρ ι α κ ῖ δ η, Λεξικογρ. Ἄρχ. 6 (1923) 373 (Δ. Θράκη). Κ ο υ κ ο υ λ έ, Ἄθηνά 36, 258 (Φιλιππούπολη).

⁴ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 49.

⁵ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 49 (Σκόπελ).

τοι, πιάλα - πιάλατοι, πιρπάτα - πιρπάτατοι. Ἄορ. (γ)έλασι - (γ)έλασέτοι, πιρπάτ'οι - πιρπάτησέτοι, τράβηξι - τράβηξέτοι.¹

Στὴν παθ. φωνὴ ὅμως οἱ μονολεκτικοὶ τύποι τοῦ ἔνεστ. εἶναι μάλ-
λον σπάνιοι. Ἀκούεται δηλ. κι' ὁ κανονικὸς σχηματισμὸς τους, μὰ δὲν
εἶν' εὐχρηστος σὲ ὅλα τὰ ρήματα : λούζ' - λούζιστοι, δ'κὼν' (= σηκῶνου).²
Οἱ τύποι ὅμως τοῦ παθ. ἄορ. εἶναι πολὺ πιὸ εὐχρηστοί, κι' αὐτοὶ (τὸ 2.
πληθ. κυρίως) παρουσιάζουν τὶς ἰδιορρυθμίες : κ'μήθ'κα - κοιμήσ' - κοιμή-
σασ', κ'νήθηκα - κ'νήσ' - κ'νήσασ', ν'κουκυρέυ'κα - ν'κουκυρέψ' - ν'κουκυρέψασ',
ξαπλώθ'κα - ξαπλώσ' - ξαπλώσασ', ρίχ'κα - ρίξ' - ρίξασ', δ'κῶθ'κα - δ'κῶσ' -
δ'κῶσασ', δ'μαζώχ'κα - δ'μαζώξ' - δ'μαζώξασ', ταράχ'κα - ταράξ' - ταράξασ',
τριφ'κα - τριψ' - τριψασ', χάθ'κα - χάσ' - χάσασ', χτινίσι'κα - χτινίσι' - χτινίσιασ'.

Τὸ φαινόμενο παρουσιάζεται καὶ στὰ Γρεβενά. Ὁ Μπουντιώνας³
κι' ὁ Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος⁴ τὸ σημειώνουν ὡς Σιατιστινὸ, δὲν ὑπάρχουν
δέ, ὅσο εἶναι δυ.ατὸ νὰ ξέρομε τώρα, μαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία του
σὲ ἄλλα νεοελληνικὰ ἰδιώματα. Ἐπειδὴ κι' ἡ ἐρμηνεία του δὲν φαίνε-
ται εὐκόλη, γι' αὐτὸ θὰ προσπαθήσουμε νὰ συγκεντρώσουμε τὰ συγγενικὰ
δεδομένα, ἴσως μὲ τὴν ἀπομόνωση ἢ τὴ συσχέτισή του μὲ τ' ἄλλα νὰ
προωθηθῇ ἡ κατανόησή του.

α) Στὴ Λέσβῳ καὶ στὴ Σάμῳ ἔχουμε δευτέρῳ ἔν. προσ. τοῦ παθ.
ἔνεστ., δέρονουσ', κάθουσ', κλαίουσ', πιδεύουσ', ἀπ'λειόσ', γκ'βαλιόσ',
κ'μόσ'.⁵ Στὶς Σέρρες τὸ 2. ἔνικ. τοῦ παθ. ἄορ. κάμνει : κ'μηθοῦσ',
νιφθοῦσ', ξαπλωθοῦσ'.⁶ τὸ ἰδιώμα τοῦ Μελενίκου : χτινιστοῦ καὶ χτινι-
στοῦς,⁷ τὸ Καβακλί : κοιμ'θῆσ', νιφτῆσ'.

¹ Βλ. Μ π ο υ ν τ ὶ ν ο υ, ὁ. π. 53 πούλα - π'läι, ἀκόλνα - ἀκολνᾶι κλπ. Βελβ. «πάρτι - πάρτι, καὶ ἐπαρέτι ἀκόμη» (Σιάτ.).

² Στὸν πληθ. ἔχουμε ἀνωμαλία : δούκ'ισ' <(σῆκουτε <*σῆκατε) σύμφωνα μὲ τὸ 2. πληθ. τοῦ ἔνεργ. ἔνεστ.

³ Βλ. Μ π ο υ ν τ ὶ ν ὶ ν α, ὁ. π. 53.

⁴ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ. π. 96 «ἐν Σιατ. ὁ πληθ. σχηματίζεται εἰς -σας ἄγνωστον πῶς».

⁵ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ. π. 96.

⁶ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ. π. 103. Ὁ Πεταλιάς, Ἰδιωτ. Θήρ. 133 σημειώνει τὰ ἐξῆς γιὰ τὴ Θήρα : «σ προσίθεται ἔν τισι προστακτικαῖς, οἷον χαίρους, κρύβους=χαίρου, κρύβου». Οἱ τύποι αὐτοὶ πρέπει ν' ἀποτελοῦν τὴ γέφυρα γιὰ τοὺς κρητικοὺς βλέπασε, βλέπουσε. Βλ. Χατζιδάκη, Λεξικογρ. Ἄρχ. 9.193 «βλέπουσε, ὁ ἀρχ. μέσος τύπος βλέπον, ὅπως δέχον, φυλάγον, κάθου» κλπ. ἐπεξετάθη εἰς βλέπουσε, κατὰ τοὺς ἔνεργ. εἰς -σε, κάθισε, λάλησε κλπ.». Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐρμηνεία δὲν φαίνεται πολὺ πιθανή. Μία πιθανότερη μορφεῖ ν' ἀναζητηθῇ μέσα στὴν Ἰδία τὴ μέση φωνή : λύου, μέσ. ἄορ. λίσαι > λύσου, σύμφωνα μὲ τὸν ἔνεστ., κι' ὕστερα *λύουσου ὁ ἔνεστώτας, σύμφωνα μὲ τὸν μέσ. ἄορ.

⁷ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ. π. 96.

⁸ Στὸν Σπανδωνίδη, Μελεν. 149. Στὴ σ. 75 ποί. 12 στ. 6 διαβάζουμε : «αὐτὴ τὴν ὥρα κρύψις με 'π τὰ τούρκικα τὰ χέργια».

β) Παράλληλα ὑπάρχουν ὀρισμένοι τύποι τῆς προστ. πού δὲν μπαίνουν σ' αὐτὰ τὰ σχήματα, μόνο φαίνεται πὼς διασώζουν ἀρχαιότερη μορφή: *χινίοτσι, νίφτσι, στουλίτσι* (Μελεν.),¹ *κρούφτσι, λύτσι, σφίχτσι* (Ἰμβρ.),² *δήθτσι, χάθτσι, κουκουλώθτσι, κοιμήθτσι* (Σαρ. Ἐκκλ.),³ *νιύτσι* (Στράντζ.),⁴ *γίντσι* (γίνου) (Λέσβ.), *λυπήθτσι* (Γανόχωρα), *στάθκι, πλύθκι, νιύθκι* (Σαμοθρ.),⁵ *κοιμήτσι, ἀγουνίτσι* (Κομοτ.).⁶ Οἱ τύποι αὐτοὶ θὰ μπορούσαν ν' ἀποκατασταθοῦν στὸν ἀρχαῖο τύπο τοῦ παθ. ἀορ. *στολίσθητι, νίφθητι* κλπ.,⁷ πού ξέρουμε ὅτι σώζεται ἀκόμα στὰ ποντιακὰ ἰδιώματα,⁸ μετὴν προϋπόθεση, ὅτι ἡ διατήρηση τοῦ τελικοῦ -ι τῆς κατάληξης (*νίφθητι*) θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογηθῆ ἀναλογικὰ (ἀπὸ παρόμοιο τύπο **νίφθητε*).⁹ Ἀκόμα θὰ χρειαζόταν νὰ δικαιολογηθῆ φωνητικὰ κί' ἡ τροπὴ τοῦ -τι σὲ -τσι σὲ ὅλα τὰ ἰδιώματα, πού μᾶς προσφέρουν τέτοιους τύπους, πράγμα πού δὲν συμβαίνει ἢ τουλάχιστο δὲν μαρτυρεῖται ἴσαμε σήμερα.

Γι' αὐτὸ θὰ τοὺς ἀναγάγουμε (ἐκτὸς ἀπὸ ὄσους λήγουν σὲ -κε ἢ -κε > -τσι) μετὰ πεισικότητα στὴ μεσαιωνικὴ μας παράδοση, ὅπως αὐτὴ μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς συγγραφεῖς ὕστερ' ἀπὸ τὸν 10. αἰ. Ἔτσι ἀποκαθιστοῦμε μιὰ γέφυρα ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς μεσαιωνικοὺς τύπους, πού ἔμειναν ἴσαμε τώρα μᾶλλον μετέωροι, καὶ στὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, πού ἀποτελοῦν σχεδὸν πάντοτε τὴν ἀπόδειξη καὶ τὴν κατοχύρωση τοῦ ὅτι οἱ τύποι αὐτοὶ πραγματικὰ ὑπῆρξαν.

γ) Εἶναι δηλ. γνωστὸ πὼς συναντοῦμε σπάνιους στὴν ἀρχή, συχνότερους ὕστερα, τύπους τοῦ 2. ἐνικοῦ προστ. τῆς προστακτικῆς (τοῦ παθ. ἀορ. κυρίως, σπανιότερα τοῦ παθ. ἐνεστ.), πού ἔχουν κατάληξη -σε (-θησε): *ἐπινοήθησε* (Σπαν.), *στράφησε, βεβαιώθησε, πληροφορήθησε*,

¹ Βλ. Σ π α ν δ ω ν ἰ δ η, ὁ. π. 149 «παθ. προστ. *χινισιοῦ - χινισιοῦς - χινισίοτσι*, ἄς *χινισιοῦ, χινισιοῦ, ἄς χινισιοῦν*». Αὐτ. σ. 79 ποί. 4.

² Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο, ὁ. π. 96. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Glotta 25, 163 σημ. 3.

³ Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο, ὁ. π. 96. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Glotta 25, 163 σημ. 3.

⁴ Βλ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο, ὁ. π. 96.

⁵ Βλ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Glotta 25, 163 σημ. 3.

⁶ Βλ. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ η, Λεξικογρ. Ἄρχ. 6 (1923) 377.

⁷ Βλ. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ η, Λεξικογρ. Ἄρχ. 6, 1923, 377 Κομοτ. Ἄξιζει νὰ σημειώσουμε καὶ τὴν παρουσία τύπων σὲ -κε > -τσι στὴ Λέσβο: *χάρτσι, νιράπτσι, δάρτσι* (**χάρηκε, *νιράπηκε, *δάρθηκε*) ἀπὸ τὴν ὀριστικὴν *νιράπηκα, χάρηκα, δάρθηκα*, σύμφωνα μετὸ σχῆμα *ἔγραφα - γράφε*. Βλ. K r e t s c h m e r, Der heutige Lesbische Dialekt 319.

⁸ Βλ. H a t z i d a k i s, Einleitung 29.

⁹ Βλ. Μ α υ ρ ο φ ρ ὺ δ η, Δοκίμιο 175.

κοπώθησε, ἀποκρίθησε, ψυχοπονέθησε (Λόγ. παρηγ. περὶ εὐτ. 100, 164, 310, 461, 482, 613, 599),¹ πληροφορήθησε, πιστεύθησε, διατάχθησε, ἐξεχωρίσθησε (Διήγ. Ἀχ. 53, 55, 307, 1174, 1187, 1280), σιάθησε (Περὶ Ξεν.),² ἀποχωρίσθησε (Σπαν. 38), καυχίσθησαι (Διήγ. Τετρ. ζ. 835),³ ἀρνήσεσε (Διήγ. Ἀχ. 288, 289),⁴ πού ἀποτελεῖ ἐξέλιξη ἀπὸ τὸν τύπο ἀρνήσου ἢ συμφυρμό του μὲ τὸν *ἀρνήθησε. Ἐνεστωτικούς τύπους, ἔκτος ἀπὸ τὸ πολυσυζητημένο βλέπεσε,⁵ ἔχουμε : βεβαιώνεσαι (Φλώρ. Πλάτζ. 1545).⁶

Εἶναι λοιπὸν φανερὸ πὼς ὁ ἀναπτυγμένος αὐτὸς τύπος τοῦ παθ. ἀορ. εἶχε ἀρκετὴ διάδοση καὶ πέρασε καὶ στὴ λαϊκὴ φιλολογία, δὲν εἶναι δὲ καθόλου παράξενο πὼς τὸν διασώζουν καὶ μερικὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα. Ἡ βράχυνση τῆς κατάληξης ἀπὸ -θησε σὲ -ται εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ φωνητικὴ τῶν βόρειων ἰδιωμάτων, ὅπου τὸ ἄτονο ε γίνεται ι, ἢ δὲ συνάντησι τῶν ὀδοντικῶν ουμφῶνων δ, θ, τ μὲ τὸ σ, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ι, δίνει συνήθως τσ : τραγούθησα > τραγούδ'σα > τραγούτσα, διασάκι > τσάκι, ἀκολούθησα > ἀκλούτσα, βοήθησα > βότσα, ἐμέθυσα > μέτσα, κλπ.⁷ Στὸ ἴδιο φωνητικὸ ἀποτελεσμα μᾶς ὀδηγοῦν κι' οἱ ἀναλογικοὶ τύποι σὲ -θηκε, -ηκε, στὰ ἰδιώματα πού γνωρίζουν τὴν οὐράνωσι τοῦ κ + ε, ι : δάρθηκα - δάρθηκε > δάρθ'τσε > δάρτσε, ἐχάρθηκα - χάρθηκε > χάρ'τσε, ἐντράπηκα - ντράπηκε > ντράπ'τσε.⁸

Ἡ ἐξέλιξη λοιπὸν ἀπὸ τοὺς τύπους νίφθησε σὲ νίφται, στολίσθησε > στολίχται (τὸ χ ἀπὸ ἰσομοίωση σ + σ;), κλπ. στὸ Μελένικο κι' ἄλλοῦ εἶναι πολὺ δικαιολογημένη καὶ σύμφωνη μὲ τοὺς νόμους τῶν βόρειων ἰδιωμάτων. Ἡ διατήρησις ἐξάλλου τοῦ τελικοῦ ι, πού προέρχεται ἀπὸ ἀρχικὸ ἄτονο ε, εἶναι ἀκόμα μιὰ ἐνίσχυσις αὐτῆς τῆς ἀποψης.

δ) Ποιὲς θὰ ἦταν τῶρα οἱ δυνατὲς συσχετίσεις μὲ τοὺς Σιατιστινοὺς τύπους πού μᾶς ἀπασχολοῦν ;

1) Ὅτι πρέπει νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ 2. ἐνικὸ μὲ -ου (νίψου, χάσου)'

¹ Βλ. Ν. Ἐλληνομνημόνα 3 (1906) 402 συν. Ξανθοῦ δίδη. Ἐρωτόκρ. σ. 521, σημ. 1.

² Βλ. Ξανθοῦ δίδη, δ. π. 521 σημ. 1.

³ Βλ. Ξανθοῦ δίδη, δ. π. 391. Κουκουλέ, δ. π. 25, 162.

⁴ Βλ. Ξανθοῦ δίδη, δ. π. 521 σημ. 1.

⁵ Βλ. Ξανθοῦ δίδη, δ. π. 391 (μὲ ὅλα τὰ χωρία στὰ ὁποῖα ὑπάρχει ὁ τύπος). 521 σημ. 1. 466 (Γραμμ. τοῦ Ἐρωτόκρ. γραμμὴν ἀπὸ τὸν Χατζιδάκη). Χατζιδάκη, Λεξιλογ. Ἀρχ. 6 (1923) 493. Μαυροφρύδη, Δοκίμιο 175. Η. Ρερνὸτ, Νέα Ἐστία 12 (1932) 986. Ἀ. Τζάρτζανο, αὐτ. σ. 1052-3. Ν. Τωμαδάκη, αὐτ. σ. 1053. Μ. Κριαρά, αὐτ. 1108-9.

⁶ Βλ. Ξανθοῦ δίδη, δ. π. 391. Σήμερα συναντοῦμε : λυπήθησε (ἀόρ.), ἔρχουσε, κινυνεύγουσε (Ἀπύρ. - Νάξου). Βλ. Κουκουλέ, Glotta 25, 163.

⁷ Βλ. Ἀ. Ἀ. Παπαδόπουλο, δ. π. 47.

⁸ Βλ. καὶ K r e t s c h m e r, δ. π. σ. 319 (Λέσβ.).

μι' ὄχι μὲ -ε (νίφθησε, κλπ.), γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ δικαιολογήσουμε χωρὶς δυσκολίες τὴν ἀποβολὴ του. Γιὰτὶ ἡ ἀποβολὴ τοῦ δευτερογενοῦς ι (αὐτοῦ ποῦ προῆλθε ἀπὸ τὴν στένωση τοῦ ε) εἶναι φαινόμενο μὲ περιορισμένη ἔκταση στὰ βόρεια ἰδιώματα καὶ δὲν τὸ σημειώνουμε στὸ Σιατιστινὸ : δηλ. ἀγγιλουσκιάζουμ(αι), ἀνακαλαμίζουμ(αι), νὰ θερίσουμ(ε), γράφουμ(ε), εἴχαμ(ε), παῖξ(ε), κλπ.¹

2) Κάθε ἐνδεχόμενη συσχέτιση τῶν τύπων νίφθησε κλπ. μὲ τοὺς Σιατιστινοὺς νίφ' κλπ. πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ ἐνδιάμεσο *νίφθησου (πβλ. τὰ Σερραϊϊκὰ κοιμ'θούσου), κλπ.),² τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ καταλήξῃ σὲ νίφ' (ἀπὸ ἐνδιάμεσους τύπους νίφθ'σ' > νίφ'σ' > νίφ'). Τὸ ἴδιο ὅμως δὲν συμβαίνει μὲ τοὺς τύπους *χάθησου κλπ., ποῦ θὰ κατάληγαν σὲ χάτσ'. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀπίθανος ἕνας τέτοιος σχηματισμός.

3) Ἡ ἐνδεχόμενη στήριξή μας ἐπάνω στὴν προϋπαρξὴ τύπων νίφθησατε³ ἢ νίφθησασθε (μὲ βάση τοὺς προηγούμενους νίφθησε > *νίφθησου) παρουσιάζει τὶς ἴδιες ἀδυναμίες ὅπως κι' ἡ προηγούμενη· τὸ φωνητικὸ τους ἀποτέλεσμα μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς τύπους νίφρασθε, δὲν ἐξηγεῖ ὅμως πάλι τὸν τύπο χάσασ'.

4) Γι' αὐτὸ μὲ βάση τὸ 2. ἐν. νίφου, τὸ ὁποῖο ξεκίνησε ἴσως ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο νίφαι, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε διάσωση καὶ τοῦ 2. πληθ. νίφρασθε, μὲ ἐνδιάμεσα στάδια νίφρασε > νίφραστοι (κανονικὰ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοῦ Σιατιστινοῦ ἰδιώματος βλ. σ. 274) > νίφρασ'. Στὸν τελευταῖο τύπο δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγουν οἱ ἐξῆς δυσκολίες : α) ἡ ἀποβολὴ ἄτομου ε > ι, γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε προηγουμένως (ἕνας ἐνδιάμεσος ἀναλογικὸς τύπος *νίφρασθου σύμφωνα μὲ τὸν νίφου θὰ ἦταν χορησιμότατος, (πβλ. τὴν ἀντιστοιχία : νίβε - νίβετε, νίψε - νίπετε > νίβι - νίβιτι, νίπι - νίπιτι). β) εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δικαιολογήσουμε μιὰ ἐξέλιξη τοῦ τελικοῦ τσ' σὲ σ ἀπὸ ἐπίδραση ἀνομοιωτικῶν κυρίως παραγόντων, οἱ ὁποῖοι θὰ

¹ Βλ. 'Α. 'Α. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 15. Ἰμβρ., Μάδου, Σαμοθρ., Σαρ. Ἐκκλ. 'Α ν δ ρ ι ὡ τ η, Ἀθηνά 43, 180.

² Βλ. 'Α. 'Α. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 96.

³ Ὁ Μ α υ ρ ο φ ρ ὕ δ η ς, Δοκίμιο 175 λέγει : «φαίνεται ὅτι ὁ β' οὗτος τύπος (ἐπινοήθησε) δὲν εἶναι ἀπομεμονωμένος ἐν τῷ β' ἐνικῷ τῆς προστακτικῆς, ἀλλ' ἐξετείνεται καὶ εἰς τὴν ὀριστικὴν, καὶ οὕτω πάντα τὰ πρόσωπα ταύτης, ὄχι μόνον τὸ καὶ παλαιόθεν διὰ τῆς συλλαβῆς -σα ἐπηυξημένον γ' πληθ., ὡς ἐγράφθη-σα-ν κλπ., διὰ τῆς αὐτῆς συλλαβῆς -σα προσεσηματίζοντο, π. χ. ἐπινοήθησα, ἐπινοήθησας, ἐπινοήθησε, ἐπινοηθήσαμεν, κλπ.». Μπορεῖ ἐπομένως νὰ θεωρηθῇ πιθανὸς κι' ἕνας ἄλλος τύπος γιὰ τὸ δεύτερο πληθ. τῆς προστ. ἐπινοήθησατε, νίφθησατε ἢ ἐπινοηθήσατε, νίφθησατε, μὲ βάση τὸν ἐπινοήθησε, νίφθησε. Ἀξίζει ἀκόμα νὰ σημειώσουμε τὴν προστ. τοῦ παθ. ἀορ. στὰ ἰδιώματα τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀτριάντο : γράφτου, λύστου, φάν-ου, χάρ-ου, σφά-ου (σφάγου), 2. πληθ. γραφή-δε-στα, λυστή-δε-στα, φανή-δε-στα, χαρή-δε-στα, κλπ. Βλ. Μ ο ρ ο σ ι, Otranto. Lecce 1870 σ. 140-1.

πραγματοποιοῦσαν τὴν ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ *το* (νίψασ-*το* > νίψασ-). Ἐνα παρόμοιο γεγονός ἀναφέρει ὁ Τζάροτζανος (Θεσσαλικὴ διάλ. 71): «τὸ ἄρθρον *τς* (της) εὐρισκόμενον μεταξὺ τῆς προθέσεως *ς* (εἰς) καὶ λέξεως ἀπὸ συμφώνου ἀρχομένης εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκπέσῃ ὅπως π. χ. *ς* Βαρσαμίνας *δ* ὄροτα (<*ς* *τς* Β. <εἰς τῆς Β.), *ς* Δήμητρας *τς* ἐπη (<*ς* *τς* Δ.)».

26. Παραγωγικὲς καταλήξεις.

α) — *έινος* > — *έίνους*. Ἀπὸ οὐσιαστικά πού σημαίνουν ὕλη σχηματίζονται, ὅπως καὶ στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ βυζαντινὴ ἐποχὴ, ἐπιθετὰ μὲ τὴν κατάληξιν — *έινος*, πού ἀνάγεται φυσικὰ στὴν ἀρχικὴ — *ινος*.¹ Καθὼς εἶναι γνωστό, ἡ κατάληξιν αὐτὴ ἀπὸ διάφορους λόγους ἐξελίχθηκε φωνητικὰ στὰ διάφορα ἰδιώματα σὲ — *ένος*, — *ένιος*.² Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη γίνεται φανερὸ πὼς τὸ Σιατιστινὸ ἰδιώμα καὶ τὰ ἰδιώματα τῆς Δ. Μακεδονίας, στὰ ὁποῖα παρατηρεῖται,³ βρίσκονται, ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ φαινόμενο, σὲ φάση πολὺ προγενέστερη ἀπὸ τ' ἄλλα νεοελληνικά, πού ἔχουν πραγματοποιήσει εἰς προηγούμενες μεταβολές: *δρύνιος* > *ἀδρῆίνους*, *ἀσημέϊνους*, *διαμαντέϊνους*, *κουτσουρέϊνους* (ξύλα, κάρβουνα ἀπὸ κούτσουρα), *μαλαματέϊνους*, *μαρμαρέϊνους*,⁴ *ξ'λέϊνους*,⁵ *πειρέϊνους*, *σιδηρέϊνους*, *τσ'νέϊνους* (ἀπὸ τσινί).

β) — *ειος* > *ειους*: *χοίρειος* > *χοίρειους*.⁶

γ) — *ensis* > *ίσιος* > — *ίδους*: γίδα — *ίδα* — *ιδίδους* (γιδίδους Γρεβ.), ἀρνί — *ἀρνίδους*, γάτα — *γατίδους*, (ἀπὸ) κανέναν καιρὸ > *καναγκιριδίδους*, Μάης — *μαΐδους*: «ἀλ'πὸν μαΐδα» Γρεβ. = ἔξυπνη γυναίκα.

δ) — *ικος*, — *ἀρικός*, — *ίτικος* > — *κους*, — *ἀρ'κους*, — *ίτ'κους*: κλέφτικος — *κλέφ'κους*, βλάχος — *βλάχ'κους*, Κονιάρος (Τοῦρκος ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο) — *κου-*

¹ Γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν ἐπιθέτων αὐτῶν καὶ τὸν χρόνον βλ. H a t z i d a - k i s, Einleit. 181. MNE. 1, 118. Γιὰ τὴν παρουσίαν τους στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ βυζαντινὴ περίοδο βλ. J a n n a r i s, A historical greek grammar σ. 298 § 1061. P s a l t e s, Grammatik der byzantin. Chron. 295. Βλ. ἀκόμα Χ α τ ζ ι - δ ά κ η, Ἀθηνά 1, 497 συν.

² Βλ. Χ α τ ζ ι δ ά κ η, Ἀθηνά 1, 498. Ἀ ν δ ρ ι ώ τ η, Ἀθηνά 42, 181 (- *ένιος* Ἰμβρ.).

³ Βλ. Μ π ο υ ν τ ώ ν α, ὁ. π. 61 Βελβ. Τ σ ι κ ό π ο υ λ ο, Ἀρχαία ἑλλ. γλ. 1, 42. Ἀ. Τ ζ ά ρ τ ζ α ν ο, Θεσσαλ. 73. Ἀ. Ἀ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο, ὁ. π. 114 Ὀλυμπ., Βελβ.

⁴ Βλ. D u c a n g e, Gloss. 659 στή λ. κλάπα: «αὐτοῦ εἶναι ἡ κλάπα ὅπου ἔβαλαν τοὺς πόδας Ἰησοῦ Χριστοῦ *μαρμαρεϊόν*».

⁵ Τὸ ἐπίθετο ἀποδίδεται ὡς παρατσούκλι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Χώρας (βλ. σ. 267) στοὺς Γ ε ρ α ν ι ώ τ ε ς, (βλ. σ. 267), γιατί τάχα εἶναι *βουνίσοι*, ἀπολίτιστοι.

⁶ Βλ. Μ π ο υ ν τ ώ ν α, ὁ. π. 61 Βελβ.

νιάρ'κους «ίγκλα (cingula) κουνιάρ'κη» σὲ μεταφορικὴ σημασία = ἄστατος ἄνθρωπος, Μισίρι (= Αἴγυπτος) - μ'σίρ'κους, σκύλος - σκ'λίτ'κους, γάτα - γατσίτ'κους, σαλός - σαλίτ'κους, λύσσα - λ'τσάρ'κους, «σκ'λί λ'τσάρ'κου» = λυσσασμένο (λ'τσάρ'κους Γρεβ.), εἴκοσι - εἰκουσάρ'κους (= 20 χρονῶν), πιγνίδι - πιγνιδιάρ'κους. (καὶ Γρεβ.).

ε) -ικός : γνώμη - γνουμ'κός,¹ (= φρόνιμος, γνωστικός).

ς) - όπικον > όπ'κον, θηλ. - όπ'κη. Ἀπὸ συγκεκριμένα οὐσιαστικά κυρίως θηλυκοῦ καὶ οὐδέτερου γένους σχηματίζονται μὲ τὶς καταλήξεις αὐτὲς ὑποκοριστικά θηλυκά καὶ οὐδέτερα. Ἄξιζει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι θηλυκά ὑποκοριστικά σχηματίζονται μόνον ἀπὸ οὐσ. θηλυκοῦ γένους, ἐνῶ τὰ οὐδέτερα ὑποκοριστικά σχηματίζονται κυρίως ἀπὸ οὐδέτερα καὶ σπανιότερα ἀπὸ ἀρσενικά : Θ η λ υ κ ά : νύφη - νυφóp'κη (= νυφούλα), (γ)ίδα - ιδóp'κη, γάτα - γατόπ'κη, ὄρνιθα - ὄρνιθα - ὄρνιθóp'κη. Ο ὕ δ έ τ ε ρ α : ἄρχοντας - ἀρχοντόπ'κου, αὐγὸ - αὐγόπ'κου,² γκιούμι - γκιουμόπ'κου, γουμάρι - γουμαρόπ'κου, γατί - γατόπ'κου, καζάνι - καζανόπ'κου, κουρίτσι - κουρ'τσόπ'κου, παιδί - πιδι - πιδόπ'κου, πουλί - π'λί - π'λόπ'κου, (= κοτό-πουλο), τενάξερης - τενάξερόπ'κου.³

Μὲ τὴν ἴδια ὑποκοριστικὴ κατάληξη τοῦ οὐδέτερου δηλώνονται τὰ παιδιὰ μιᾶς οἰκογένειας - συνήθως τ' ἀρσενικά - μὲ βάση τὸ ἐπώνυμο : οὐ Μπουῦρους - τὰ Μπουρόπ'κα, οὐ Κακάλ'τς - τὰ Κακαλόπ'κα.⁴

Ἡ κατάληξη αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται ἴσαμε σήμερα, ὅσο ξέρω, ἀπὸ κανένα ἄλλο νεοελληνικὸ ἰδίωμα,⁵ κι' ἡ προέλευσί της δὲν φαίνεται τόσο καθαρή. Πιθανῶς πρέπει νὰ τὴν συσχετίσῃ κανεὶς μὲ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν - οπον, πού'τῃ συναντοῦμε στὸν Πόντο.⁶ Εἶναι ἀλήθεια πὼς αὐτὴν ὁ Χατζιδάκης τὴν θεωρεῖ ὡς φωνητικὴ ἐξέλιξιν ἀπὸ τοὺς τύπους - όπουλλον (όπλον > -όπον).⁷ Εἶναι ἀμφίβολο, ἂν ἡ ἀποψη τοῦ Χ. μπορεῖ νὰ δικαιωθῆ ἀπὸ τὴ φωνητικὴ τῶν ποντιακῶν ἰδιωμάτων' ἀλλὰ καὶ τότε γιὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς σιατιστινῆς κατάληξης πρέπει νὰ ὑποθέσουμε συμφυρμὸν - όπουλλος + ίκος. Ὅπωςδὴποτε πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι τόσο ἡ κατάληξιν - όπουλλο, ὅσο κι' ἡ - οπο δὲν ἔχουν καμμιά διάδοσιν στὴ Σιατίστια (-όπουλλο μόνον στὰ πολὺ κοινὰ ὀνόματα, βασιλόπ'λου, κτ.),

¹ Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 115 Αἰτωλ.

² Βλ. Ἰστορ. Λεξ. 1, 14.

³ Τὸ φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ στὴ Δεσκάτη.

⁴ Βλ. Μπουρντώνη, Βελβ. 58 «ἐν Σιατίστῃ ἀντι - όπλλον (Βελβ.) λέγεται - όπκον : τὰ Τσινόπκα, τὰ Βιρόπκα, τὰ Τσιστόπκα».

⁵ Βλ. καὶ Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, ὁ. π. 108, ὅπου δύο παραδείγματα : γουρ'νόπ'κου, σκ'λόπ'κου, κι' αὐτὰ ἀπὸ τῆς Σ.

⁶ Βλ. O e k o n o m i d e s, Lautlehre des Pont. 52, 91 (=Χατζιδάκη ΜΝΕ. 1, 651).

⁷ ΜΝΕ. 1, 651.

ἐνῶ ἡ κατάληξη - *ικο(ς)*, μὲ διάφορες προσαυξήσεις - *ίτικος*, *άρικος*, εἶναι μὲν συνηθισμένη, δὲν ἔχει ὅμως ὑποκοριστική σημασία. Ὑποψιάζομαι συμφυρμὸ ἀρχικοῦ τύπου - *οπον* μὲ ξένη (ὑπάρχει στὰ σλαβικά μιὰ ὑποκορ. κατάλ. - *κα θηλ.*, - *κο οὐδέτ.*) κατάληξη. Ἄλλὰ κ' ἔτσι ἀποτελεῖ πρόβλημα τὸ - *οπον*.

ζ) - *ούτσικος* > - *ούτσ' κους*. Μὲ τὴν κατάληξη αὐτὴ σχηματίζονται, ὅπως καὶ στὴ νεοελληνικὴ κοινὴ, ἐπίθετα πού μετριάζουν τὴ σημασία - μιὰ διαφοροτικὴ μορφὴ ὑποκορισμοῦ - τοῦ βασικοῦ ἐπιθέτου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παράγονται : *καλὸς - καλούτσ' κους*, *κακὸς - κακούτσ' κους*, *μικρὸς - μικρουτσ' κους*, *τρανὸς - τρανούτσ' κους*. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις τὸ οὐδέτερο εἶν' εὐχρηστο μὲ χαϊδευτικὴ σημασία καὶ σὲ βαθμὸ ἀνώτερον ἀπὸ τὸν θετικό : *τὸ καλούτσ' κού* (τὸ μωρὸ) ! = γιὰ ἰδὲς τί ὁμορφο πού εἶναι ! *Οὐ, κακούτσ' κού* ! = ὦ, καθῦμένο, πρόσεχε (καὶ Γρεβ.).

η) - *άδι* : *ζουρλὸς - ζουρλάδ'*, *μουρὸς - μουράδ'*, *σαλὸς - σαλάδ'* (= ἀνόητο).

θ) - *αβος* > - *αβους* : Μερικὰ ἐπίθετα σχηματίζονται ἀπὸ οὐσιαστικά ἢ ἀπὸ ρηματικά θέματα μὲ τὴν προσθήκη αὐτῆς τῆς σλαβικῆς κατάληξης, πού φαίνεται νὰ εἶναι τὸ μόνο σλαβικὸ παραγωγικὸ στοιχεῖο, πού μπῆκε στὸ ἰδιώμα. Τὸ παραγωγικὸ αὐτὸ στοιχεῖο φαίνεται ὅτι φτάνει καὶ νοτιότερα ἴσαμε τὴν περιοχὴ Γρεβενῶν, καὶ σημαίνει πλησμονή : *λέρα - λέραβους* (= γεμάτος *λέρες*, *λερωμένος*), *μοῖρα - ἄμοιρος - ἄμοίραβος* > *ἀμβοίραβους*,¹ - *γκόλιαβους* (χωρὶς βρακί),² *λιαγκρώνου* (= *λερώνω*) - *λιάγκραβους* (*λερωμένος*), *μούχλα - μουχλιάζω - μούχλιαβους*, *μύξα - μύξαβους* (= *μυξιάρης*),³ - *μπάγκαβους*, (= *σταχτύς*), *πρέκνα - πρικνάδα Σιατ.* - *πρέκναβους* (*γεμάτος φακίδες*), *ρίχνω - ἔρριξα - ρίξαβους* (*δόμητικὸς*, αὐτὸς πού ρίχνεται στὶς γυναῖκες κυρίως), *ψείρα - ψείραβους*, *ψώρα - ψώραβους*.⁴ Ὅλ' αὐτὰ τὰ ἐπίθετα τὰ συναντοῦμε καὶ στὰ Γρεβενὰ καὶ στὴν περιοχὴ τους.

Δὲν εἶναι ἄσκοπο νὰ σημειωθῇ πὼς ἡ κατάληξη - *αβους* εἶναι γνωστὴ καὶ στὰ βλάχικα ἰδιώματα τῆς περιοχῆς : *μόλαβον* (*πρᾶος*, *μαλακός*), *μπάγκαβον*.⁵

¹ Προφανῶς ἀπὸ τὸ *ἄμοιρος* > *ἄμ' κους* > **ἄμβρους* **ἄμβραβους*, καὶ ἀπὸ νέα ἐπίδραση τοῦ οὐσ. *μοῖρα*, > *βοίραβους* Γρεβ. Βλ. Ἄ. Ἄ. Παπαδόπουλο, Γραμμ. 38 *χαμπηλὸς* (ἀντὶ *χαμπ' λὸς*) *χαμπηλώσεται*.

² Βλ. Φιλίππου, Γλωσσολογία 1, 145 «*γκόλιος* (ἀπὸ τὸ σλαβικὸ *gole* = *γυμνός*, *ἄδειος*) = ἄφτερος καὶ φαλακρός, ὅπως βεβαιώνει ὁ Ἀραβαντινὸς στὸ Γλωσσολογ. του».

³ Καὶ στὴ Θεσσαλον. : «*Γαμπρέ μου σὲ βλέπω μύξαβον*. — *Εἶναι ἀπὸ τὸν χειμῶνα*. — *Κι' ἀπὸ τὸ καλοκαίρι σὲ ξέρω*». Βλ. Πολίτη, Παροιμ. 2, 47 «*Γαμπρέ τρέχει ἢ μύξα σου*» κλπ.

⁴ Βλ. Μπουντιῶνα, Βελβ. 61 *ρίξαβους*, *πρέκναβους* Σιατ., *χουντροπέτσ' κους* Σιατ. Γιὰ τὸ Βελβ. λέει (σ. 61) ὅτι «*ἡ κατάληξη - ἄβους* εἶναι ἥτιον τῆς - *άτους* συνήθης».

⁵ Βλ. Νικολαΐδη, Λεξ. Κουτσοβλ. 299, 309.

ι) -ουβιά : Μάρκος - *Μαρκουβιά*, (ἡ γυναίκα τοῦ Μ.), Ιάν'τς - *Ιανουβιά*.¹ Ἡ κατάληξη αὐτὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἐτοιμοθάνατη, γιατί τώρα χρησιμοποιεῖται ἡ κοινὴ -αινα > -ινα : *Μήτρινα*, *Γιὼρ'ινα*, κλπ.

27. Μεταρρηματικά, μετουσιαστικά.

α) Σὲ - α : τραγουδῶ - ἢ *τραγούδα* «τοῦ ριζόμι κι' ἡμεῖς σ'ν τραγούδα» (=τὸ ᾄδειν).

β) (ἐπιθετικά) σὲ - ω > -ου (χλευαστική, περιφρονητικὴ σημασία) : κουρκούτι - ἢ *κουρκούτου* (αὐτὴ ποὺ ἔχει μυαλὸ σὰν κουρκούτι, ἢ ἀνόητη), τρουτσ'καλνῶ - ἢ *τρουτσ'κάλου* (αὐτὴ ποὺ τρέχει διαρκῶς στοὺς δρόμους).

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Τ Ρ Ι Τ Ο

Σ Υ Ν Τ Α Κ Τ Ι Κ Α Φ Α Ι Ν Ο Μ Ε Ν Α

28. Παράλειψη τῆς ἀόριστης ἀντωνυμίας.

Καμμιά φορὰ ἀκούει κανεὶς φράσεις μὲ τ' ἀριθμητικὰ *δικαρά*, *εἰκουσαρά* χωρὶς τὴ συνηθισμένη ἀόριστη ἀντωνυμία *καμμιά* : *σπάνει καμμιά δικαρά ἀγὰ*, καὶ *σπάνει δικαρά ἀγὰ*. Τὴ φράση τὴν ἄκουσα καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, δὲν ἦταν δυνατὸ ὅμως νὰ ἐξακριβώσω τὴν ἐνδεχόμενη ἰδιωματικὴ τῆς προέλευση.

29. Θέση τῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν.

Οἱ ἀδύνατοι τύποι τῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν *μου*, *σου*, *του*, *της*, *του*, *μας*, *σας*, *τους*, *τις*, *τα*, συντάσσονται μέσα στὴ φράση, ὅπως περίπου καὶ στὴ νεοελληνικὴ κοινὴ : *προσπὰ ἀπὸ τὸ ρῆμα*, ὅταν ὁ χρόνος εἶναι μονολεκτικὸς : *τοὺν ἔδιουξα*, *τ'ς ἔδιουξα*, *τὰ πούλ'τσα*, *νὰ μὲ διώξ'ς*, *νὰ μὲ τοὺν φέρ'ς*, κλπ. Στὴν προστακτικὴ ἐπιτάσσονται (πάλι ὅπως στὰ Νέα Ἑλλην.) : *διώξι μὲ*, *πούλ'τσι τα*. Στὸ 3. ἐνικὸ καὶ πληθ. ὅμως τοῦ ἐνεστώτα τοῦ *εἶμαι* ἐπιτάσσονται οἱ τύποι τῆς ἀντων. τοῦ 3. προσ. : *εἶν'τους* (εἶναι τος), *εἶν' 'ν* (εἶναι την), *εἶν'τον* (εἶναι το), *εἶν'δζοι*, *εἶν'δζις*, *εἶν'τα*.

¹ Μιὰ θηλ. κατάληξη -αβα φαίνεται πὼς ἦταν καὶ εἶναι σὲ χρῆση στὸν Πόντο. Βλ. Β α λ α β ἄ ν η, Ἄρχ. Νεωτ. Ἑλλην. Γλ. 1, 205 *Κυριακάβα*, *Ἀντιγράβα*, *γιατράβα* κλπ. Ἄ. Ἄ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο, Ἀθηνά 43, 211. 45, 17 σημ. 2. Γραμμ. 109. Μ π ο υ ν τ ὶ ὠ ν α, Βελβ. 58 (γιὰ τὴ Σ.).

Στους περιφραστικούς χρόνους ἡ θέση τῶν ἴδιων τύπων εἶναι ἰδιόρρυθμη. Στὶς καταφατικές προτάσεις ἢ ἀντων. βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ βοηθητικό καὶ στὸ ρῆμα : *εἶχα τὸν ἰδῆ, εἶχε μ' εἰπῆ, εἶχε μας πάει στοὺν χορὸ*. Στὶς ἀρνητικές ἢ σύνταξη συμφωνεῖ μὲ τὴν νεοελληνική κοινή : *δὲν τὸν εἶχα ἰδῆ*.

30. Ἡ γενική.

Ἡ γενική ἀδυνατίσει πολὺ, καθὼς εἶναι γνωστό, στὰ βόρεια ἰδιώματα κι' ἀφήνει τὴ θέση της σ' ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ ἀπὸ + αἶτ. Στὴ Σ. μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ ὅτι ἡ γενική τοῦ πληθ. δὲν χρησιμοποιεῖται πιά, ἐνῶ ἡ γενική τοῦ ἐνικοῦ ἄλλοτε χρησιμοποιεῖται κι' ἄλλοτε ὄχι. Αὐτὸ ἐξαρτᾶται, καθὼς φαίνεται, κυρίως ἀπὸ τὴν κλιτική κατηγορία, στὴν ὁποία ἀνήκει ἓνα ὄνομα. Ἀρνητικά θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ διατυπώσουμε τὸν ἐξῆς κανόνα : Οἱ περιττοσύλλαβες γενικές τοῦ ἐνικοῦ δὲν χρησιμοποιοῦνται καθόλου, ἐνῶ οἱ ἰσοσύλλαβες μποροῦν καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν : *μυρουδιὰ ἀπὸν κρέας, τοῦ σιντόν' ἀπὸν τὸν πάπλωμα, ἀλλὰ τοῦ τράχωμα τῆς ἀδιρφῆς τ', τὰ ροῦχα τοῦ πατέρα*. Πάντως ἡ τάση εἶναι νὰ περιορισθῆ ἢ χρῆση τῆς γενικῆς καὶ τῶν ἰσοσύλλαβων ὀνομάτων καὶ τῶν ἰδιαίτερων συντακτικῶν σχέσεων (γεν. κτητική), οἱ ὁποῖες εὐνοοῦν περισσότερο τὴ διατήρησή της : π. χ. *τοῦ σαμάρ' ἀπὸν τὸν γαῖδούρ', τοῦ σκ'λί ἀπὸν τὴ Μητρόπολ', ἢ ζέστο' ἀπὸν τὴ φουτσιά*.¹

31. Ἡ δοτική τοῦ προσωπικοῦ ἀντικειμένου.

Σὲ μιὰ μεγάλη περιοχὴ τῆς βόρειας διαλεκτικῆς ζώνης, καθὼς ξέρομε, ἡ αἰτιατικὴ ἀντικατάστησε τὴν ἀρχαία δοτικὴ τοῦ προσωπικοῦ ἀντικειμένου, ἐνῶ κατὰ γενικὸ τρόπο στὴ νότια διαλεκτικὴ περιοχὴ ἡ ἀντικατάσταση ἔγινε μὲ τὴ γενική. Ἡ Σ. πάει μᾶλλον μὲ τὴ νότια περιοχὴ : *τοῦπα, τοῦφρα, τ'ς ἔδουκα* κλπ.²

32. *Οἱ ἐνδοιαστικές προτάσεις*, στὶς ὁποῖες ἐκφράζεται ὁ φόβος *μήπως δὲν γίνῃ* κάτι, εἰσάγονται μὲ τὸ *νὰ μὴ δέν* : φοβήθηκα *νὰ μὴ δέν σ' ἰδῶ*, κοίταξε *νὰ μὴ δέν σοῦφτάν'ν* (τὰ λεφτά). (καὶ Γρεβ.).

ΑΓΑΠΗΤΟΣ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ

¹ Βλ. γενικά Τζάοτζανο, Νεοελληνικὴ Σύνταξις ² 1, 85.

² Βλ. Τζάοτζανο, δ. π. 1. 97 σημ. β.